

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE JA KIRJANDUSE ÕPETAJA ÕPPEKAVA

Kerli Varusk

KESKKONNA JA JÄTKUSUUTLIKU ARENGU
KÄSITLEMISE VÕIMALUSI
III KOOLIASTME KIRJANDUSTUNDIDES

Magistritöö

Juhendaja Andrus Org (PhD)

Tartu 2022

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. KESKKOND JA JÄTKUSUUTLIK ARENG	6
1.1. Keskkonna ja jätkusuutliku arengu mõistmisest	6
1.2. Keskkond ja jätkusuutlik areng põhikooli riiklikus õppekavas	7
1.3. Keskkonna ja jätkusuutliku arengu uuringud hariduse kontekstis	8
1.4. Keskkonna ja jätkusuutliku arengu teema käsitlemine III kooliastme kirjandusõpikutes	10
1.4.1. Kirjandusõpikute sari „Labürint”	10
1.4.2. Kirjandusõpikute sari „Kahekõne”	14
2. LOODUSKIRJANDUS JA ÖKOKRIITIKA	19
2.1. Looduskirjandus	19
2.2. Ökokriitika	21
3. KESKKONNA JA JÄTKUSUUTLIKU ARENGU KÄSITLEMISE ÕPPEMATERJALID III KOOLIASTME KIRJANDUSTUNDIDES	24
3.1. Teemakäsitluse ettevalmistusprotsess	24
3.2. Töölehtede koostamise metoodika	26
3.3. Tagasiside töölehtedele	28
3.3.1. Kokkuvõtte õpilaste tagasisidest luuletekstidega töölehtedele	29
3.3.2. Kokkuvõtte õpilaste tagasisidest proosatekstidega töölehtedele	34
3.3.3. Õpetajate tagasiside	38
KOKKUVÕTE	41
KIRJANDUS	44
THE TOPICS OF ENVIRONMENT AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN ESTONIAN BASIC SCHOOL STAGE III LITERATURE CLASSES. SUMMARY	48
LISA 1. III KOOLIASTME KIRJANDUSE ÕPIKUTE JA TÖÖVIHIKUTE VÕRDLEV TABEL	51
LISA 2. TÖÖLEHED	57
TÖÖLEHT NR 1	57
TÖÖLEHT NR 2	61
TÖÖLEHT NR 3	65
TÖÖLEHT NR 4	69
TÖÖLEHT NR 5	72
TÖÖLEHT NR 6	75
TÖÖLEHT NR 7	79
TÖÖLEHT NR 8	83

SISSEJUHATUS

Keskkonnateadlikkusele on tähelepanu pööratud juba aastakümneid, kuid sellest hoolimata seisame ikkagi silmitsi mitmesuguste üleilmsete probleemidega. Juba 1975. aastal pandi UNESCO konverentsil kirja keskkonnakasvatuse eesmärgid, kuid märgatavat loodetud kasu pole see keskkonnaprobleemide lahendustesse toonud. (Jaani, Luisk 2010: 24–25) Selle põhjuseks on asjaolu, et probleemid ei tulene loodusest, vaid on seotud inimeste valmisolekuga tegeleda tõsiselt jätkusuutliku arenguga. Mõnes allikas tõdetakse, et on kaks valdkonda, mis kriisiaegadel kõrvale jäetakse – need on keskkond ja vähemuste kaitse (Helm 2020). Ometi kujunevad siit olulised teemad, millega tuleb aina rohkem tegeleda. Paraku puuduvad riikliku õppekava läbivate teemade, eeskätt keskkonna ja jätkusuutliku arengu kohta eri kooliastmetele suunatud kompleksed ülesanded, mida saaks kirjandustunnis kasutada. Kuna keskkonnahoid ja jätkusuutlik areng on muutunud ühiskonnas järjest aktuaalsemaks, on kirjanduse ainetund tänuväärne võimalus kujundada õpilaste keskkonnateadlikkust, pöörata sellele tähelepanu, probleemide üle arutleda ning teha seda ilukirjandustekstide lugemise kaudu.

Töö autor töötab üldhariduskoolis alates 2008. aastast ning on märganud, et läbivad teemad jäävad oma aineülesuse tõttu pigem tagaplaanile. Seda kinnitab ka haridus- ja teadusministeeriumi 2015. aastal läbi viidud uuring (Lamesoo jt 2016: 30–71). Läbivaid teemasid käsitletakse, kuid näiteks keskkond ja jätkusuutlik areng on koolis valdavalt levinud ettekujutuse kohaselt loodusõpetuse ja bioloogia aineõpetuse pärusmaa. Kirjandusõpikutesse on küll valitud loodusega seotud lugemispalasid, kuid keskkonnahoiu teemat puudutatakse neis kasinalt.

Janet Ostra on oma magistritöös „Läbiva teema „Keskkond ja jätkusuutlik areng” õpetamine I kooliastmes klassiõpetajate hinnangul” (2021) võtnud vaatluse alla, kuidas klassiõpetajad toetavad 1.–3. klassi õpilasi jätkusuutliku arengu mõistmisel. Siinse magistritöö fookuses on põhikooli III kooliaste, sest haridus- ja teadusministeeriumi uuring (Lamesoo jt 2016: 68–69) kinnitas, et keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemade käsitlemine väheneb iga kooliastme lõpus, kuid eriti järsult pärast 6. klassi. Seetõttu soovis töö autor luua III kooliastmele keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemasid

käsitlevaid töölehti, mis muuhulgas lähtuksid ilukirjandustekstidest. Selliseid tekste valides peeti silmas, et need oleks avaldatud valdavalt 21. sajandil, et pöörata tähelepanu nüüdiskirjandusele, ent ka sellele, kuidas tänapäeva autorid käsitlevad oma kirjutistes keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat.

Magistritöö eesmärk on avada põhikooli riikliku õppekava üldosa läbiva teema „Keskkond ja jätkusuutlik areng” käsitlemise võimalusi põhikoolis, kasutades selleks looduskirjanduse tekste. Samas tehakse sissevaade III kooliastme kirjandusõpikutesse ja töövihikutesse, et leida sealt loodusteemalisi ja keskkonnavalaseid tekste. Magistritöö on oma põhiolemuselt praktilise suunitlusega, eesmärk on koostada teemakohastel ilukirjandustekstidel põhinev õppematerjal, mida saaks kasutada III kooliastme kirjandustundides.

Magistritöö koosneb sissejuhatusest, teoreetilisest ja praktilisest osast, kokkuvõttest, kirjandusest ja lisadest. Teoreetiline osa koosneb kahest suuremast peatükist, mis jagunevad omakorda alapeatükkideks. Esimeses peatükis antakse ülevaade keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemast: kuidas on seda kajastatud läbiva teemana põhikooli riiklikus õppekavas ning milliseid uuringuid on keskkonna ja jätkusuutliku arengu kohta kooli ja õppimise konteksti arvesse võttes tehtud, kuidas on läbivat teemat käsitletud III kooliastme kirjandusõpikutes ja töövihikutes? Teises peatükis on fookuses looduskirjandus ja ökokriitika, et teadvustada looduse tähendust tekstis ning ökoloogilisi probleeme. Töö praktiline osa sisaldab keskkonna ja jätkusuutliku arengu kohta koostatud töölehti, mis on esitatud töö lisas. Magistritöös tegeletakse järgmiste uurimisküsimustega:

1. Mil viisil on keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemasid käsitletud III kooliastme kirjandusõpikutes ja töövihikutes?
2. Kuidas võiks keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat lõimida kirjandusõpetusega ja käsitleda kirjandustundides?

Siinses töös koostatud õppematerjalid on vaid üks võimalus, kuidas keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat õpetada. Nende praktiliste materjalide eeskujul saab mõistagi käsitleda ka teisi tekste, sest teemavaldkond on mitmetahuline ja laiahaardeline. Töö väärtus seisneb eelkõige teemapõhistes ja tekstikesksetes õppematerjalides, mida saavad

kasutada minu kolleegid Tartu Hansa Koolist, aga ka teised õpetajad, kes soovivad keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemaga tegeleda kirjanduse ainetunnis, kuid ei leia aega otsida sobivaid tekste ning koostada nende põhjal mitmekülgseid tööülesandeid.

1. KESKKOND JA JÄTKUSUUTLIK ARENG

Jätkusuutlik areng (ka säästev areng, kestlik areng või tasakaalustatud areng, ingl *sustainable development*) on mõiste arengu kohta, mis tagab inimeste elukvaliteedi paranemise kooskõlas keskkonna taluvusvõimega. Keskkonnana tuleb mõista ümbrust, sotsiaalseid ja looduslikke tingimusi, milles inimene elab ja mis teda mõjutavad.

1.1. Keskkonna ja jätkusuutliku arengu mõistmisest

Poliitikauuringute Keskuse Praxise läbiviidud uuringust selgub, et jätkusuutlikkus keskendub paljuski inimeste valikuvõimaluste säilitamisele, valikute hoidmisele ja laiendamisele, kuid lisaks selle tuleb mõelda tulevastele põlvedele ja nende vajadustele (Nõmmann jt 2002: 12). Seetõttu ei saa 20. sajandi lõpust alates rääkida enam eraldi loodusest ja eraldi ühiskonnast, sest need kuuluvad kokku. Keskkonnaprobleemid on läbinisti ühiskondlikud, need on seotud kultuuri, majanduse ja poliitikaga. (Beck 2005: 85–89) Seda, et keskkonnaprobleemid pole ainult teaduslikud, vaid paljuski juba ka moraalsed ja poliitilised, kus probleemide ulatust näevad eri huvigrupid lähtuvalt oma väärtushinnangutest võrdlemisi erinevalt, tõdevad ka Jutta Jaani ja Ülle Luisk. Ühtlasi märgivad nad, et keskkonna mõiste avaram käsitlus on lisanud keskkonnaharidusele ka ühiskondliku ja kultuurilise mõõtme. (Jaani, Luisk 2010: 27)

Veli-Matti Värri (2021) toob välja, et üksikisiku enesekasvatus on väga oluline, kuid ainult ühe inimese pingutustest ei piisa, et maailm muutuks. Vaja on olukorda, kus terve ühiskond kannaks samasuguseid väärtusi ja teadvustaks ühiseid eesmärke. Tähelepanu tuleb pöörata ka laste kasvatamisele, sest võime küll rääkida keskkonnast ja jätkusuutlikust arengust ning erinevatest strateegiatest, kuidas keskkonnaalast olukorda maailmas parandada, kuid need on kõik mõttetud, sest probleemi olemus on palju sügavamal. Inimeste igapäevased harjumused, uskumused ja käitumismustrid ei muutu kahjuks kiiresti, ometigi püsib võltsuskumus, et meie käitumine on loodust hoidev ja kaitsev. Seda, et keskkonnahariduses põimuvad omavahel väärtused ja vastutus, tõdevad nii Värri kui ka Lehari (Värri 2021; Lehari 2017).

Keskkonnahariduse eesmärki tõlgendatakse sageli ökoloogilise jätkusuutlikkuse kontekstis, kus peatähelepanu on keskkonnavalaste teadmiste vahendamisel ja säästva arenguga seotud seaduste tundmisel. Selle tulemusena saavad õpilased küll ulatuslikud teadmised, kuid teevad keskkonnavalasteid otsuseid lähtuvalt siiski enda heaolust ja vajadustest, mitte ühiskonna omadest. (Pata 2005: 132–140) Tänapäeva kooliharidus on orienteeritud tarbimisele ja konkurentsile, mitte looduse hoidmisele, kuid vaja on jätkusuutlikkust väärtustavat haridust (Sterling 2001).

Ainekavade analüüsist selgus, et keele ja kirjanduse valdkonnas on keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat käsitletud enamasti temaatiliselt, kuid tegelikkuses tuleks fookusesse võtta õpilaste vanus, huvid ning õppemeetodid (Henno 2009: 32–41). Ainekavades ei ole väga palju rõhutatud aineõpetuse osatähtsust keskkonnavalaste ja väärtushinnangute kujunemisel, see on jäetud õpetajate enda otsustada (Jaani, Luisk 2010: 34).

1.2. Keskkond ja jätkusuutlik areng põhikooli riiklikus õppekavas

Põhikooli riiklikus õppekavas (PRÕK 2011) on välja toodud, et keskkond ja jätkusuutlik areng on üks läbivatest teemadest ülejäänud seitsme kõrval: elukestev õpe ja karjääri planeerimine, teabekeskkond, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, tehnoloogia ja innovatsioon, tervis ja ohutus, kultuuriline identiteet ning väärtused ja kõlblus. Läbivad teemad on aineülesed, kuna käsitlevad ühiskonnas tähtsustatud valdkondi ja loovad ühiskonnast kui tervikust selgema ettekujutuse, lisaks võimaldavad need õpilasel oma teadmisi erinevates situatsioonides rakendada. Kõik see saab teoks aineõppes, valikainete valikul, loovtöös, õppekeskkonna korralduses, samuti teiste asutuste, ettevõtete, huviringide, õppe- ja kultuuriasutuste koostöös.

Põhikooli riikliku õppekava lisas 12 on kirjas, et läbiva teema „Keskkond ja jätkusuutlik areng” käsitlemisega soovitakse, et õpilasest kujuneks keskkonnateadlik ja vastutustundlik inimene, kes väärtustab jätkusuutlikkust. Õpilast suunatakse selle käigus mõistma loodust kui terviksüsteemi, väärtustama mitmekesisust, jätkusuutlikke arenguteid ja tegutsemisviise. Samuti peetakse oluliseks, et õpilane teadvustaks

kultuurilise, majandusliku, tehnoloogilise ja teiste erinevate tunnuste vastastikust seotust, arutleks keskkonnaprobleemide üle, pakkudes sealjuures välja lahendusi erinevatele keskkonnaprobleemidele. III kooliastmes keskendub „Keskkond ja jätkusuutlik areng” keskkonna- ja inimarenguprobleemide käsitlemisele. Eesmärgiks on seatud, et õpilane mõistaks, kuivõrd sõltuvad oleme loodusest ja selle ressurssidest. Oluline on, et õpilasest kujuneks erinevate õppemeetodite käigus vastutustundlik säästva mõtteviisiga noor inimene. (PRÕK 2011, lisa 12)

Ainevaldkonnas „Keel ja kirjandus” lähtutakse läbivaid teemasid õpetades kooliastmest, õppeaine spetsiifikast, õppesisu, õpitulemuste ja eesmärkide seadmisest. Läbiva teema „Keskkond ja jätkusuutlik areng” juures on välja toodud, et sobivate tekstide valiku, aga ka probleemiarutelude ja -lahenduste kaudu toetatakse õpilaste kujunemist keskkonnateadlikeks inimesteks. Eraldi juhitakse kirjandustekstide valikul III kooliastmes tähelepanu sellele, et lugemisvaras oleks esindatud erinevad teemavaldkonnad, millest üheks on keskkond ja jätkusuutlik areng. Sellise lugemisvara alla liigitatakse tekstid, kus on esindatud roheline mõtteviis, loodushoiuprobleemid, lemmikloomad, tasakaal ja ilu looduses, aastaajad, linna- ja maakeskkonna erinevus, suhtumine elus- ja eluta loodusesse. (PRÕK 2011, lisa 1)

1.3. Keskkonna ja jätkusuutliku arengu uuringud hariduse kontekstis

Keskkonnaministeerium viis 2020. aastal läbi uuringu „Eesti elanike keskkonnateadlikkuse uuring: august 2020”, milles osalesid vähemalt 15aastased elanikud. Selgus, et inimesed on teadlikud keskkonnaprobleemidest ja tunnevad selle pärast muret, kuid globaalsete probleemide lahendamisel ei usuta, et üksikisik võiks midagi muuta. Eelkõige peavad inimesed keskkonnateadlikkuse all silmas taaskasutust, prügi sorteerimist, looduse hoidmist ja rohelist eluviisi, näiteks toidu äraviskamist, kilekottide ja ühekordsete nõude vältimist jms. (Eesti... 2020) Seega võib väita, et keskkonnaprobleeme teadvustatakse, kuid enda rolli muutustes ei tajuta. Seetõttu tuleb ka õpilaste seas jätkuvalt keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemaga tegeleda ning mitte ainult loodusõpetuse ainetes, vaid ka kirjanduses.

PISA 2018. aasta uuringu tulemustest selgub, et loodusteadustes on Eesti õpilased teadmistelt Euroopas 1. kohal ning maailmas 4. kohal. Eesti õpilaste tulemused on olnud alates 2006. aastast stabiilselt kõrged, millest võib järeldada, et Eesti haridussüsteem suudab pakkuda väga head loodusteaduste alast haridust. Samas on hariduspoliitiliste soovitusena välja toodud, et tuleks rohkem tähelepanu pöörata kõrgemate mõtlemistasandite ja mõtlemisoskuste kujundamisele, panustada õpetajakoolitusse ning tegeleda õppematerjalide loomisega. (PISA 2019)

Haridus- ja teadusministeerium viis 2015. aastal läbi uuringu, et teada saada, kui palju üldhariduskoolides käsitletakse läbivat teemat „Keskkond ja jätkusuutlik areng”. Uuringu põhiküsimus kõlas: *kas Eesti haridussüsteemis on jätkusuutliku tuleviku kujundamisele piisavalt tähelepanu pööratud ning kas Eesti noored tegutsevad jätkusuutlikumalt?* (Lamesoo jt 2016: 5). Uuringust selgus, et pärast 6. klassi väheneb järsult keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemade käsitlemine. Kõige rohkem pööratakse keskkonna ja jätkusuutlikule arengule tähelepanu ainetundides, kus õpilased osalevad õuetundides, loodusmajades või arutlevad keskkonnateemadel õpetajatega. Samuti nenditi uuringu tulemusena, et koostöö eri kooliastmete õpetajate vahel ei toimi, samuti ei leita üles sobivaid õppematerjale ning läbiv teema ei kajastu kõikide koolide õppekavades piisavalt selgelt. (Lamesoo jt 2016: 69–72) Analoogilisi tähelepanekuid on tehtud ka teiste riikide uuringutes (Roeder jt 2017; So jt 2019; Pehoiu 2019). Ostra (2021) toob oma magistritöös välja, et klassiõpetajad tunnevad puudust ainepõhistest temaatilistest juhistest ning lõimingutegevusteks vajatakse rohkem erinevat tuge. Materjalide ja koolituste vajadust tõid esile ka Juta Jaani ja Ülle Luisk (2010).

Haridus- ja teadusministeeriumi uuringu soovitusel on kirjas, et tuleks luua õppematerjale ning kasutada tunnis erinevaid meetodeid, mis käsitleks keskkonna ja jätkusuutliku arengu kõiki aspekte (Lamesoo jt 2016: 30), kuid mõeldes, kui paljudest erinevatest tahkudest keskkonna ja jätkusuutlik arengu teema koosneb, nõuab see erinevate kooliastmete ja erinevate aineõpetajate tõhusat koostööd. Töö autor leiab, et kirjandus on üks nendest õppeainetest, mis võimaldab keskkonna ja jätkusuutliku arengu

teemat viia õpilasteni teistest vaatepunktidest, sest ilukirjanduses käsitletakse looduse ilu ja väärtuse küsimusi mitmekülgse viisil.

1.4. Keskkonna ja jätkusuutliku arengu teema käsitlemine III kooliastme kirjandusõpikutes

Põhikooli III kooliastmes on kirjanduses kasutusel Avita „Labürindi” ja Koolibri „Kahekõne” sari. Õpikute juurde kuuluvad ka töövihikud, mis täiendavad õpikus olevaid tekste ja ülesandeid. Kahjuks koolid sageli rahapuudusel kirjanduse töövihikuid õpilastele ei telli, vaid õpetaja paljundab töövihikust vajalikke ülesandeid või kohandab need vastavalt enda tunni eesmärkidele sobivaks tööleheks.

1.4.1. Kirjandusõpikute sari „Labürint”

Veronika Kivisilla, Priit Ratassep, Jürgen Rooste, Kirsi Rannaste ja Karl Martin Sinijärv on koostanud III kooliastmele „Labürindi” sarja, mille on andnud välja Avita kirjastus. Kirjastus toob oma kodulehel välja, et tegu on vahvate, noortepäraste õpikutega, kus on loomingulised ja õpilaskesksed ülesanded, mis vastavad uuele õppekavale (Avita s.a).

Veronika Kivisilla, Priit Ratassep ja Jürgen Rooste „Labürint. Kirjanduse õpik 7. klassile” (2012). Õpikus on kaheksa temaatilist peatükki, neist kolmest võib leida loodust puudutavaid tekste. Peatükis „Seiklusi otsimas” on kajastatud loodust põhjalikumalt ning keskkonna ja jätkusuutliku arengut puudutab neist kõige rohkem H. Relve tekst „Rändaja”, mis kirjeldab Islandi eluolu, kliimat, ajalugu ning küsimus *Kuidas on kliimamuutused ja looduskatastroofid viimasel aastatuhandel elu planeedil Maa mõjutanud?* suunab õpilasi arutlema keskkonnateemadel. Samuti saab T. Heyerdahli „Kon-Tiki ekspeditsiooni” katkendi lõpus olevatele küsimustele *Miks igatsetakse olla keset metsikut puutumatu loodust? Kas Eestis leidub selliseid paiku, kus loodus on puutumatu ja metsik?* vastata keskkonnahoiu vaatepunktist. Peatükis „Rahvaluule meie ümber” on tekstikatked maa-, mere- ja metsarahvast, kus küsimus *Kuidas ja miks on suhtumine metsasse muutunud?* annab võimaluse arutleda keskkonnahoiu teemal. Peatükis „Maagilised lood” on J. R. R. Tolkienilt katkend „Kaks kantsi”, ülesanne on aga sõnastatud nii: *Too entide mure tänapäeva ja kirjuta samasugune jutt, kus loodus saab*

oma tasakaalu häirimise pärast pahaseks. Mõtles välja tegelased, koht, probleem ja lahendus. Selle ülesande sooritamiseks on vaja küll ehk rohkem õpetaja suunamist, kuid fantaasiajutt annab võimaluse põimida endasse tõsiseid keskkonnaprobleeme. Maa- ja linnaelu kõrvutamiseks sobib M. Heinsaare novell „Kohtumine Taageperas”, mere ohtlikkust puudutab J. Tätte „Romantika” ning kass teemat L. Ojamaa luuletus „Hulkuwa kassi päewad”.

Merilin Aruvee „Labürint. Kirjanduse töövihik 7. klassile” (2013). Kõige teemakohasem on VII peatüki, s.o „Käábikute, haldjate, entide ja mustade jõudude maailmas” ülesanne. *Mõtles, milliseid loodusjõude, loomi või vaime võiksid ärritada need tehnikaimed: lennukid, laevad, autod, elektriliinid, torud, kosmoselaevad, tehased? Vali üks paar ning kirjuta lühikene jutt looduse ja tehnika vastuolust.*

Veronika Kivisilla, Priit Ratasseppe ja Jürgen Rooste „Labürint. Kirjanduse õpik 8. klassile” (2012). Õpikus on kokku seitse erinevat peatükki, looduse teema leiab veidi põhjalikumalt käsitlemist kolmes peatükis. Peatükis „Kuidas me edasi elame ehk ulmekirjanduse ilushirmus unenägu” on kõige rohkem keskkonna ja jätkusuutliku arengu valdkonda puudutavaid tekste. S. Hawkingi murekirjas „Kas inimkond näeb aastat 2106?” puudutatakse nii asteroidide, tuumasõja, kliimasoojenemise kui ka geenitehnoloogia teemat. Küsimused *Kas inimene on selline eriline liik, et tema säilimine on tähtis? Miks tuleb inimest esmalt vaadelda osana loodusest, olgugi et aastal 2006 elas (esimest korda ajaloos) üle poole inimkonnast linnas, st tehiskeskkonnas, mis on oma olemuselt loodusest üsna kaugel, kohati isegi vastandlik?* pakuvad siin võimalusi mitmest aspektist vastata.

M. Atwoodi teose „Orüks ja Ruik” katkend keskendub geenitehnoloogiale, kus küsimused on järgmised: *Uurige järele, millist kasu võib inimkond geenitehnoloogiast saada. Millised ohud siin peituvad? Milliseid muutusi võiks inimene looduses teha, millised uued geenitehnoloogilised „leiutised” sulle meeldiksid? Milleks neid tegelikult vaja oleks?* Tekstiga on seotud ka väitlusteema *Kes on targem, kas loodus või inimene?* ja peatüki lõppu lisatud loovülesanne *Kas teadsid, et umbes 20% inimkonnast tarbib ligemale 80% kõigist kasutatavatest loodusvaradest ning tekitab ka suurema hulga*

jäätmeid ja prahti planeedil? See on moodne lääne tarbimisühiskond. Kujutlege, et olete nt Parema Maailma kooli õpilased. Koostage ühiselt või koos rühmaga programm/arengukava/poliitiline manifest selle kohta, mida peaks meie ühiskonnas ette võtma, et pidurdada planeedi hävimist.

Peatükk „Kirjandus kui kunst” vahendab F. Jüssi kirjutist „Molutamine”, mille fookuses on looduses omaette olemine ning katkendit „Nägin Eestit”, kus nimetatakse Eesti looduskauneid paiku. Loovülesandeks soovitatakse õpilastele kas *loodusretke korraldamist koos loodusvaatluse kirjapanekuga või fotovõistluse korraldamist* (nt „Sügisene loodus”, „Linnaloodus”). Peatükist „Kirjandus ja ühiskond” võib leida J. Rooste luuletuse „Ilm tuleks pühkida puhtaks ...” ning sellega seotud küsimus *Kas ja kuidas on sinul võimalik mõjutada maailma käekäiku?* võimaldab mõtteid jagada reostuse, prügi teemal. Samuti leiab õpikust loomamuinasjutte („Rebane ja skunk”, „Ahv ja krokodill”), loodusmuistendeid („Lanna järv”, „Rootsi kuninga kepp”) ja loomismüüte („Ja Jumal lõi Maa”, „Sinisirje linnukene”), kus kesksel kohal on pigem üldelulised arutlusteemad, mitte keskkond ja jätkusuutlik areng.

Merilin Aruvee „Labürint. Kirjanduse töövihik 8. klassile” (2012). Keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemadega haakuvad kõige paremini VI peatüki ülesanded. *Aastal 2006 elas (esimest korda ajaloos) üle poole inimkonnast linnas, st tehiskeskkonnas, mis on oma olemuselt loodusest üsna kauge, isegi vastandlik. Täida tabel, lisades 5 argumenti kumbagi tulpa. Argumente tuleb leida tulpa tehiskeskkonna poolt ja tehiskeskkonna vastu.* Analooogne ülesanne oli ka õpikus. Samuti on selles peatükis aruteluküsimus: *Kas teaduslikud eksperimendid inimese hüvanguks on lubatavad? Põhjenda.* Ülesande juurde kuulub artikkel „Hiirele kasvatati katseks inimese kõrv”. Geenitehnoloogiaga on seotud ka järgmised küsimused: *Mis on GMO? Kirjuta arutlus, kuidas suhtud sina GMO- toiduainetesse.*

Esimesest peatükist leiab neli ülesannet, mis on loodusega seotud. *1. Loe internetilehekülge looduskalender.ee ja vali üks looduskaamera ning jälgi seda. Pea ühe nädala jooksul looduspäevikut. 2. Luules kasutatakse tihti võrdlusi, mis on seotud loodusega. Võrdle värvusi loodusobjektide või -nähtustega: must, punane,*

kuldkollane, sinine, pruun, valge, purpurpunane, hall. 3. Kirjuta kõrvaloleva looduspildi põhjal luuletus. 4. Milline võiks olla hülge/põdra/teo/säase/rästiku/räime vms Eestimaal? Uuri looma kohta mõnest teatmeteosest ja kirjelda Eestimaal valitud looma vaatepunktist. IV peatükis on kirjanduse ja ühiskonna teema juures järgmised ülesanded: Mida heidaksid loomad inimestele ette? Kehastu üheks loomaks ja kirjuta pilkelugu inimeste kohta ning Kirjuta oma luuletus pealkirjaga „Eile nägin ma Eestimaad”. Lõpeta laused: Juhan Liivi Eestimaal on ... Ott Arderi Eestimaal on ... Minu Eestimaal on Kujuta ühe luuletuse Eestimaal. Võid ka joonistada, värvida, kleepida.

Priit Ratassep, Kirsi Rannaste ja Karl Martin Sinijärv „Labürint. Kirjanduse õpik 9. klassile” (2013). Nagu 8. klassi õpikus, on ka siin seitse peatükki. Kõige sisukamalt on loodusteemat käsitletud peatükis „Muistsete inimpõlvade sosin”, kust võib leida proosakatkendeid ja luuletusi K. Ehini luulekogust „Kaitseala”, aga ka küsimuse: Millisena kujutab luuletaja oma luuletustes linnakeskkonda? Too näiteid. Mida tähendab sinu jaoks linn? J. Piiperi tekstikatkend „Teekond Eesti ürgmetsadesse” suunab õpilast meenutama: Milline on sinu meeldejäävaim kokkupuude metsaga: millal oled tundnud metsa vägevust ja jõudu? Kirjelda seda võimalikult täpselt. Muinasjutu „Puuraiuja” lugemise järel saab arutleda: Kas inimene saaks nii elada, et ei põhjustaks oma elu ja tegevusega kannatust ja surma teistele elusolenditele (loomad, linnud, putukad, puud, taimed). Põhjenda oma arvamust. Loodususundit tutvustavad tekstikatkendid keskenduvad hingestatud maailma olemusele Mille poolest sarnaneb loodususund tänapäeva looduskaitse põhimõtetega? Millist suhtumist loodusesse pooldad sina? Põhjenda, kuid pajatavad ka hiitest ja pühapaikadest. Looduselamusi vahendavad E. Enno ja V. Grünthal-Ridala luuletused, samuti on loodusmotiive J. Liivi „Nõmm” (sügisene mets), H. Visnapuu „Kolmas kiri Ingile” (kevad), J. Krossi „Sel künkjal algas imeline laas ...” (mets) luuletustes.

Merilin Aruvee „Labürint. Kirjanduse töövihik 9. klassile” (2014). Keskkonna ja jätkusuutliku arengu kohta on katkend K. Ehini luuletusest „pärast tormi”, kus tuleb mõista, mida peategelane leiab või ei leia rannalt ning mida see tähendada võiks. Samuti on foto, kus veel alt paistab mingi plastikesse ning koostöös pinginaabriga tuleb kirja panna probleemid ja lahendused, mis sul sellega seostuvad. Loodusega on seotud ka

J. Piiperi tekstikatkend „Teekond Eesti ürgmetsadesse”. Kahte tulpa tuleb märkida tekstist leitud taime- ja loomariigi esindajad. Samuti tuleb Eesti kaardile *kanda vähemalt neli oma kodumaakonna pühapaika*. Samuti on hiitega seotud ülesandeks *joonistada oma kodukoha lähedal kasvav hiiepuu*. A. Kivirähki romaanist „Mees, kes teadis ussisõnu” pärit katkendi põhjal tuleb võrrelda küla- ja metsaelu ning põhjendada, *kus sina elaksid*. Samuti leiab töövihikust loodusfoto, mida vaadates tuleb märksõnaliselt kirja panna seosed ja mõtted, mis pilti vaadates tekivad ning kirjutada seejärel loodusluuletus. Esimese peatüki kokkuvõttes osas on ülesanne: *Viimasel ajal on inimesed üha enam pöördumas looduse rüppe. Leia sellele suundumusele poolt- ja vastuargumente*. Samuti tuleb õpilasel kirjutada loits, *mis hoiaks halva ilma eest*. Veel võib leida loodusmotiive M. Underi luuletusest „Sirelite aegu” (sirelid) ja K. Ristikivi jutust „Õunapuu” (õunapuu), sügise motiivid on esil mitmes luuletuses: H. Talviku „Oli sügis,” J. Liivi „Sügis” ja G. Suitsu „Sügise laul”.

1.4.2. Kirjandusõpikute sari „Kahekõne”

Priit Kuus on koostanud III kooliastmele „Kahekõne” sarja, mille on välja andnud kirjastus Koolibri. Kirjastuse kodulehel rõhutatakse, et õpikusari seab esikohale teksti ning noore väljakujuneva lugeja, kellel peaks õpetajaga tekkima erinevaid tekste lugedes dialoog (Koolibri s.a).

Priit Kruus „Kahekõne 1. 7. klassi kirjandusõpik” (2011). Õpikus on kuus peatükki, kuid keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat käsitlevaid tekste on neis napilt. Peatükis „Kirjanik teeb ajalugu” on katkend A. Kivirähki raamatust „Mees, kes teadis ussisõnu”, kus põhirõhk on ussisõnade õppimisel ja selle vajalikkuse põhjendamisel. Samuti esineb maa- ja linnaelu vastandamise motiiv M. Heinsaare novellis „Kohtumine Taageperas”; pildikese Eestimaast aastal 1904 toob lugejani J. Liivi luuletus „Eile nägin ma Eestimaad”. Samas ei puuduta ühegi teksti lõpus olevad küsimused otseselt loodust ega loodushoidu.

Priit Kruus „Kahekõne 1. 7. klassi kirjanduse töövihik” (2011). Töövihikus on ülesanne *Vasta küsimustele J. Liivi „Eile nägin ma Eestimaad” ja J. Rooste „Eile näen ma Eestimaad” põhjal. Lisa ka tsitaate nende luuletustest*. Kahte veergu tuleb kirja panna

mõlema luuletuse puhul *Milline on Eestimaa? Milline meeleolu tekib luuletust lugedes? Mida soovin autorile Eestimaa elanikuna öelda?* Luuletusi töövihikus ei ole, need leiab õpikust. Looduse sisuga on ka K. E. Söödi luuletus „Metsateel”, kus *kirjuta luuletus uuel kujul, nii et tulemuseks on absurdiluuletus*. Samuti on viierealine katkend A. H. Tammsaare miniatuurist „Ööbik ja lilled” ning sellest lõigust tuleb *kirjutada tviteratuur-tekst, mis võtaks lõigus jutustatud sisu kokku*.

Priit Kruus „Kahekõne 2. 8. klassi kirjandusõpik” (2012). Õpiku 6. peatüki „Rohelised rännakud” sissejuhatuses mainitakse, et selle teema all uuritakse loodusteemalist luulet ja proosat, arutletakse rohelise ehk keskkonnasäästliku mõtteviisi üle. J. Kruusvalli proosakatkendi „Puud” põhjal küsitakse *Milles väljendub autori arvates inimese julmus puude vastu? J. Krossi luuletuse „Sel künkjal algas imeline laas ...” järel saab õpilane arutleda Milline lugu peitub selles luuletuses ja miks mõjub see muinasjutulisena? Mille kohta ütlevad puud „Ei või! Ei või!”? Millisele tänasele probleemile see vihjab? Mathuralt pärineb päevikukatkend „28. veebruar 2008”, kus kutsutakse üles mõtisklema Mida tähendab mulle loodus? A. Valtoni „Tagasi tulevikku” koosneb 14 loodusega seotud aforismist, mida õpilane peab 2-3 lausega lahti mõtestama ning arutleda saab ka keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemadel.*

F. Jüssi proosakatkend „Maikellukesed” suunab õpilast uurima maikellukese rahvapäraseid nimetusi. Sõnastatud on ka lisaülesanne: *Kirjuta arutlus teemal „Kuidas hoida loodust?” või „Inimene – kas looduse kuningas?”, kasutades alustekstina Fred Jüssi mõtteid ja Arvo Valtoni aforisme. D. Defoe „Robinson Crusoe elu ja kummalised seiklused” pakub katkendeid peategelase päevikust, millest tuleb leida kirjeldusi metsiku looduse põhjustatud raskustest ja aastaegade vaheldumisest, ühtlasi vastata küsimusele: Robinson Crusoe ütleb, et „Oli mul ju kõike lõputult rohkem, kui eluks vaja” – kuivõrd kehtib sinu arvates see lause 21. sajandi inimeste igapäevaelu kohta? Aga sinu enda kohta? K. Ehini raamatust „Kaitseala” on valitud päevikuvormis vahepalad, mille põhjal tuleb analüüsida üksikul saarel elamise rõõme ja muresid ning mõelda Miks võib kolimist Mohni saarele nimetada vastuvolu ujumiseks? Looduse kirjeldamisele rõhuvad G. Durrelli teose „Minu pere ja muud loomad” seotud ülesanded, kus teksti põhjal tuleb tutvustada Korfu saart ja otsida muudest allikatest saare kohta lisainfot. L. Kängsepa*

„Mina vandersell. Lõuna-Ameerika päeviku” lugemise järel tuleb õpilasel leida teavet La Serena asukoha, ajaloo ja vaatamisväärsuste kohta. Samuti on õpikus Andres Ehini, Paul-Eerik Rummo, Ly Seppeli, Jüri Üdi, Jaan Kaplinski haikud, kust võib leida viiteid aastaaegadele.

Peale selle leiab õpikust loodusmotive järgmistest tekstidest: W. Goldingi „Kärbeste Jumal” (saar), G. Suitsu „Ühte laulu tahaksin ma laulda” (merelaine) ja „Oma saar” (saar), M. Underi „Sügisemaru” (marutuul), „Lõoke” (lõoke) ja „Sirelite aegu” (õitsvad sirelid), K. Merilaasi „Rannapääsuke” (rannapääsuke), J. Kaplinski „Lumi sulab” (lume sulamine) ja „Hakkasime pojaga koju tulema...” (taevakehad). Peatüki „Kärsitud värvid” lõpus on kokkuvõttev rühmatöö ülesanne *otsida teemal „Looduse rüpes” luuletusi, mida üheskoos klassile esitada*. Samuti on valikus ülesanne *otsida pilt ühest loodusnähtusest ja kirjutada selle põhjal luuletus*.

Priit Kruus „Kahekõne 2. 8. klassi kirjanduse töövihik” (2012). Kõige rohkem on keskkonna ja jätkusuutliku arenguga seotud ülesanne, kus on katkend intervjuust Kristiina Ehiniga. Ülesanne on järgmine: *Kastide sees on esitatud väited. Otsi Kristiina Ehini vastustest vastuväited ja kirjuta need tema jutukastidesse. Väited, millega tuleb tegeleda: a.) reisimine on kulukas ega anna inimesele midagi juurde, b) linnas elades ei muutu suhtlemine kunagi koormavaks, c) taastuvenergia ei aita energiakriisi lahendada, sest ei sobi koduses majapidamises kasutamiseks, d) inimene peaks muretsema ainult oma kodu ümbruse pärast*.

Loodusega on seotud V. Grünthal-Ridala luuletuses „Metshaned”, millest on trükitud kaks katkendit ja D. Defoe „Robinson Crusoe” päevikust neljarealist väljavõtet. Loodusmotive on veel K. Kruusi luuletuses „Tervitus” (hommik), M. Underi „Sügismarus” (marutuul) ja „Maardurannas” (meri), samuti M. Loogi raamatus „Minu Tai”, T. Millingu teoses „Jalgsi ümber maa” ja A. H. Tammsaare reisikirja „Musta mere rannalt” katkendites. Peale selle tuleb G. Durrelli teose „Minu pere ja muud loomad” õpikukatkendi põhjal *kaardile märkida teekond Korfu saarele ning kirjeldada saart*. Samuti on joonistatud Eesti kaart ning sinna tuleb märkida *sulle olulised kohad, kus oled käinud. Anna ülevaade sealsest loodusest, vaatamisväärsustest, kirjelda elamusi, mida*

oled saanud. Keskkonna ja jätkusuutliku arengu aspekti ei käsitle neist ükski tekst ega tekstikatkend.

Priit Kruus „Kahekõne 3. 9. klassi kirjandusõpik” (2013). Õpikus pole ühtegi teksti, mis käsitleks keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat. Kaudseid loodusmotive leiab vaid kahest tekstist: T. Tasuja luuletusest „Kui ma koolist ära jooksen ja räästad tilguvad” (kevadpäev) ja G. Orwelli romaanikatkendist „Loomade farm” (loomad).

Priit Kruus „Kahekõne 3. 9. klassi kirjanduse töövihik” (2013). Pole ühtegi teksti ega ülesannet, mis käsitleks keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat.

Kokkuvõtteks võib öelda, et keskkonna ja jätkusuutliku arengut fookusesse võtvaid tekste, mis hõlmaksid rohelise mõtteviisi, loodushoiu, looduse ilu ja tasakaalu, lemmikloomade, aastaaegade, linna- ja maakeskkonna erinevuse, elus ja eluta looduse teemat (PRÕK 2011, lisa 1), on 7.–9. klassi kirjandusõpikutes pigem vähevõitu. Mõlema sarja õpikutest ja töövihikutest leiab M. Heinsaare novelli „Kohtumine Taageperas”, K. Ehini proosapala „Kaitseala”, J. Liivi luuletuse „Eile nägin ma Eestimaad”, J. Krossi luuletuse „Sel künkal algas imeline laas” ning A. Kivirähki romaani „Mees, kes teadis ussisõnu” katkendi. Samuti korduvad autoritena F. Jüssi, G. Suits, M. Under ja V. Grünthal-Ridala.

„Labürindi” sarjas on keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat käsitletud rohkem kui „Kahekõne” sarjas. Küll aga võib õpikutest omajagu palju leida loodusmotive sisaldavaid tekste. Tegu on proosakatkendite või tervikluuletustega, kust võib leida viiteid aastaaegadele, loomadele-lindudele ja loodusnähtustele. Erinevaid küsimusi, mis suunaksid õpilasi keskkonna ja jätkusuutliku arengu üle arutlema, sellest kirjutama või muul moel lähenema, on üpris napilt. Seega sõltub paljuski õpetaja enda huvist ja väärtushinnangutest, kas või kui palju ta ise lisaks õpikus ja töövihikus olevatele ülesannetele läbivat teemat käsitleb. III kooliastme kirjanduse õpikute ja töövihikute ülevaade on tabelina välja toodud ka lisa 1.

Eesti Vabadusharidusliit on välja andnud õppematerjali „Keskkond ja säästlik areng” (2008), kus teoreetilistele väidetele ja statistilistele andmetele tuginedes pakutakse välja ülesandeid ajurünnakuteks, diskussioonideks, paaris- ja rühmatöödeks. Samuti on koostatud kogumik „Education for Change. Säästva arengu õpetamise ja õppimise käsiraamat” (2008), kus võrreldes eelmise raamatuga on kasutatud mitmekülgsemaid meetodeid ja lisatud praktilisi ülesandeid säästvast arengust, kuid siingi ei ole tuginetud ilukirjandustekstidele. „Keskkonnahoiu uuenduslik õpetamine. Keskkonna- ja energeetikateemade õpetamise meetodite käsiraamat” (2017) on suunatud õppejõududele, et lõimida oma töösse uusi õppemeetodeid, mida saaks kohandatult kasutada ka III kooliastmes ja gümnaasiumis, kuid eeldab, et õpetajal on olemas sobivad teematekstid ja infomaterjal, et neid meetodeid rakendada.

2. LOODUSKIRJANDUS JA ÖKOKRIITIKA

Loodus ja loodusmotiivid on kirjandusse kuulunud juba varajastel ajajärgudel, seda nii folklooris, lüürikas kui ka proosas (Org 2011: 147). Rahvusliku looduse motiivi arengut võis Eestis märgata 1920.–1930. aastatel, mil looduskaitstjad said kultuurilist tuge enda looduskaitsele eesmärkidele (Jonuks, Remmel 2020: 459). 21. sajandi nüüdiskirjanduses käsitletakse palju keskkonnaalaseid teemasid, mis on seotud omakorda looduskirjandusega. Looduskirjandus ei ole enam pelk looduse kirjeldamine, vaid aina rohkem tuleb neisse tekstidesse sisse ökoloogia ja keskkonnahoiu teemasid. Ökokriitika kirjandusteaduse haruna püüab leiab aga seoseid keskkonna, ökoloogia, kultuuri ja kirjandusega.

2.1. Looduskirjandus

Eesti kirjanduses ei ole looduskirjandust kuigi palju uuritud, rohkem on fookusesse võetud erinevad loodusmotiivid proosas ja looduskujundid luules. Küll on aga Eestis omajagu palju autoreid, kelle loodusraamatud on meie kultuuris tuntavat mõju avaldanud. Looduskirjandust on 150 aasta jooksul mõtestanud August Annist, Jaan Roos, Johannes Käis, Viktor Masing, Jaan Eilart, Rein Maran, Harri Jõgisalu, Fred Jüssi, Mart Mäger, Jaan Rannap, Aleksei Turovski jt. Ühtne liigendamisalus selles valdkonnas siiski puudub, kuna looduskirjandust saab määratleda mitmeti ja žanri defineerimisel on oluline nii sisu, funktsioon kui ka vorm. (Tüür, Maran 2005)

Looduskirjandust võib määratleda kas laiemalt, mille hulka kuuluvad käsiraamatud, ilukirjanduslikud teosed ja muud sõnalises vormis tekstid, või kitsamalt, kus olulisel kohal on esseistlikud tekstid, milles autor annab edasi oma teadmisi ja kogemusi loodusest (Tüür, Maran 2005). Võimalik on erinevate lähenemisnurkade, suundade ühendamise ja sünteesimine, näiteks võib kirjandusele läheneda ökofilosoofiliselt, süvaökoloogiliselt, ökofeministlikult ja muul viisil. Viimane vaatenurk käsitleb loodust kui naiselikku objekti, mida on maskuliinses ühiskonnas ära kasutatud, isegi alla surutud, oma tahte allutatud. Samuti on võimalik vaadelda teksti ökoloogia mõisteid ja meetodeid kasutades. Igasugused tekstid mõjutavad üksteist, seega on võimalik leida

seoseid nii teksti enda sees kui ka seda, kuidas tekst on seotud ümbritseva keskkonnaga. (Glottfelty, Fromm 1996; Tüür 1997; Tüür 2000)

Tüür toob välja, et kahjuks ei taheta looduskirjandust „puhta” kirjanduse hulka lugeda, kuna seda on ebamugav klassikaliste võtete abil analüüsida. Sageli paigutatakse looduskirjandus lastekirjanduse või publitsistika hulka, mis pole aga õige. (Tüür 1997: 629) Looduskirjandus paikneb ilukirjanduse, teaduskirjanduse ja tarbetekstide ühisalal, kus puuduvad selged eraldusjooned. Teaduskirjanduse (sh teatmeteoste, õppekirjanduse, teadusartiklite) keel on täpne ja neutraalne, kuid looduskirjanduses on oluline ka autori isiklik arvamus ja kogemus koos loodusteaduslike faktide edastamisega. Mõlemale žanrile on omane loodusteaduslik täpsus ja selgus. Ilukirjandus (sh romaanid, jutustused, novellid) erineb looduskirjandusest tekstipoeetika poolest, kuid mõlemat ühendab kujundlik keelekasutus, müütilise ja pärimusliku materjali kasutamine. Tarbekirjanduses (nt reisijuhid, taimeraamatud, fotoalbumid, brošüürid) pakutakse lugejale praktilist infot, seda nii tabelite kui ka skeemidena. Looduskirjandusega seob neid õpetav-juhendav sihtiseade, et lugejat viia tekstide kaudu loodusesse. (Tüür 2007: 71–94)

Tüür ja Maran (2005: 241) märgivad, et eesti looduskirjanduse puhul võib välja tuua kaks põhisuundumust: 1) teadusliku lähenemise suur osatähtsus (täpsed liiginimetused, loodusmaastike kirjeldused) 2) kodumaa tundmise vaimustus (rahvapärismus, kodukohalugu, identiteet). Loodusest kirjutamisel teevad autorid väärtusotsuseid, mis piirkonnast, milliseid juhtumeid ja loodusnähtusi käsitletakse ning millisest vaatenurgast seda tehakse. Samas eeldab kirja pandud tekst looduskogemust, mis tähendab, et kui lugeja kogemus on teistsugune, jääb see talle arusaamatuks ja kaugeks. Seetõttu saab ka väita, et suhestumist ja tõlgendust nõudev looduskirjandus ei ole kõikidele jõukohane. (Maran 2007: 63–65) Samuti on loodustekst tähendusseoste kaudu seotud kohaliku keskkonnaga ning seda iseloomustab sageli kohapaiksus (Maran 2022: 59–60).

2.2. Ökokriitika

21. sajandi nüüdiskirjanduses on järjest rohkem tähelepanu pööratud keskkonnavalastele ja ökoloogilistele probleemidele. Loodusega seonduv on üha olulisemaks muutunud, kasutusele on tulnud palju uusi mõisteid, mis keskenduvad keskkonnaseostele: keskkonnaeetika, ökosotsioloogia, kultuuriökoloogia, ökokriitika, ökofeminism, keskkonnapsühholoogia, ökosemiootika jne.

Ökokriitika (ka kirjandusökoloogia, ingl *ecocriticism, literary ecology*) on 1970ndatel Ameerikast alguse saanud erialadevaheline kirjanduskriitika, mis uurib ja vaatleb kirjanduse, keele ja looduse omavahelisi suhteid, analüüsib looduse tähendust tekstis (Speek 1996; Speek 2000; Glotfelty, Fromm 1996). Keskkonnaprobleemide suurem teadvustamine on samuti ökokriitika eesmärk (Virunurm 2017). Kasutusel on kirjandusökoloogia ja ökokriitika mõiste ning viimane on nii Eestis kui ka maailmas rohkem kasutusel, võttes arvesse kirjanduse leidmise hulka erinevate märksõnade all. Ökokriitika mõistet Uku Masingu loodusteksti „Mälestusi taimedest” analüüsis on rakendanud Tõnis Vilu oma magistritöös, kus ta nendib samuti, et „ökokriitika paistab olevat laiemal kõlapinnaga” (Vilu 2014: 10).

Tiiu Speek toob välja, et kirjandusökoloogia uurimisvaldkond ja teemadering on väga lai ning toimub järk-järgult arenemine ja muutumine. selle teooria kujundamine toimub järk-järgult arenemise ja muutumise käigus. Küll aga võib eristada järgmisi uurimissuundi (Speek 1996: 2376):

- 1) looduse sotsiaalne ja ajalooline loomine;
- 2) looduse, sotsiaalse soo ja võimu vahekord;
- 3) kristlik kaanon ja ökoloogilise kriisi juured;
- 4) teaduslik-tehnilised diskursused ja ökoloogilise kriisi juured;
- 5) universaalsete ja kultuurispetsiifiliste keskkonnametafooride kujunemise ajalooline, majanduslik, sotsiaalne, ökoloogiline, ideoloogiline tagapõhi;
- 6) tehnoloogia ja loodus;
- 7) hõimukultuuride suuline pärimus ja keskkond;
- 8) loodusteaduslikud teooriad ja kirjandus;

9) loodusproosa roll postmodernistlikus maailmas;

10) visuaalsed kunstid ja loodus.

Glottfelty, kes määratleb ökokriitikat peamiselt keskkonna ja kirjanduse omavahelise suhete kaudu, toob välja kirjandusökoloogia neli olulisemat suunda kirjanduse ökokeskseks vaatlemiseks, millest on kirjutanud ka Kadri Tüür. Esiteks, looduskujutuse uurimine klassikalistes teostes (*ecocritical re-reading*) – siin keskendustakse loodusmotiivide stereotüüpsuse ja ideloogilisuse vaatlusele, aga ka sellele, kas ja kui erapooletult see lugejat, sh tema väärtushinnanguid mõjutab. Teiseks, looduskirjandus, kus tõstetakse esile vähem tuntud autorite looduskirjutusi, tunnustatakse neid kui täisväärtuslikke ilukirjandustekste ja uuritakse kodukohakirjandust. Kolmandaks, erinevate lähenemisenurkade sünteesimine, kus oluline on koostöö teiste suundadega (filosoofia, feminism, semiootika vms). Neljandaks on võimalus vaadelda tekste, kasutades selleks ökoloogia meetodeid ja termineid. (Glottfelty, Fromm 1996; Tüür 1997; Tüür 2000)

21. sajandil on kirjandusökoloogias toimunud suured muutused, eriti on märgata kirjandusökoloogia ja ökoloogilise mõtlemise suurenemist akadeemilistes ringkondades. Kirjandusökoloogias saab paljusid seisukohti üle võtta teistest diskursustest ning sel on väga suur roll ökoloogiliste probleemide teadvustamisel. Ökokriitikud pööravad tähelepanu nendele vaatenurkadele, mis on seni pigem kõrvale jäänud, näiteks keskkonnamõjud kunstis, filmis, teatris, muusikas jt kultuurivaldkondades. (Virunurm 2017)

Kadri Tüür (1997) arvab, et kirjandusökoloogiat kui meetodit peaks Eestis laiemalt tutvustama ja rakendama, kuna meil on piisavalt autoreid ja teoseid, mida materjalina kasutada. Loodustega seotud sümbolite tõlgendamisega on eesti kirjandusteadlased tegelenud, kuid kirjandusökoloogia rõhuasetus on veidi teistsugune. Tüür toob esile: „Keskseks ideeks on, et kogu meid ümbritsev maailm on keerukas suhete võrgustik, kusjuures inimeseks olemine on vaid üks ja sugugi mitte peamine osa selles” (Tüür 1997: 629). Kirjandus ei ole omaette, eraldiseisev üksus, vaid osa ülemaailmsest süsteemist, kus kirjanduse elukeskkond (kliima, riigi geograafiline paiknemine) mõjutab omakorda seda,

kuidas tekstides loodust kujutatakse, sest loodust tähistavate sõnade taga on siiski reaalne maailm. Seega püüab kirjandusökoloogia „mõista ühiskonna, looduse, kultuuri ja elukeskkonna vahelisi seoseid”. (Speek 1996: 2375) Kirjandus annab ökoloogia uurimiseks veel ühe võimaliku metoodika, mida on võimalik vastavalt tingimustele kohandada. See on küll ajamahukas, kuid põhjalik teema tundmine on igal juhul parem kui pealiskaudsus. (Tüür 2000: 175)

3. KESKKONNA JA JÄTKUSUUTLIKU ARENGU KÄSITLEMISE ÕPPEMATERJALID III KOOLIASTME KIRJANDUSTUNDIDES

Magistritöö kaks teoreetilist peatükki ning õppekomplekti praktilised töölehed moodustavad temaatilise terviku. Töölehed on mõeldud III kooliastmele keskkonna ja jätkusuutliku arengu teema käsitlemiseks eelkõige kirjandustunnis, kus need sobivad ka eraldiseisvate töölehtedena luule või proosa käsitlemiseks, aga samuti projekti- või teemapäevadel kasutamiseks. Tähelepanu keskpunktis on kirjandustundide läbiviimiseks sobivad tegevused ja ülesanded, mis põhinevad teemakohastel ilukirjandustekstidel. Tekste valides olen silmas pidanud, et need oleksid eelistatult avaldatud 21. sajandil, et tuua õpilaste lugemisvarasse nüüdiskirjandust ning näidata, kuidas tänapäeva autorid käsitlevad keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat.

3.1. Teemakäsitluse ettevalmistusprotsess

Analüüsid eelnevalt kirjandusõpikutes käsitletavaid keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemasid puudutavaid ilukirjanduslikke tekste ning uurides tundide läbiviimiseks sobilikke meetodeid, selgitan õppelemendi töölehtede metoodikat. Töölehtede koostamiseks leidsin ideid Contra ja Ilme Mõttuse kogumikust „Luule on mäng: võtteid ja mõtteid luuletuste kirjutamiseks koolitundides” (2021), Maarika Lipsi brošüürist „Seitseteist võimalust luule käsitlemiseks koolitunnis” (2017), Erika Veide metoodilisest raamatust „LAK-õpet toetavad metoodilised võtted õpetajale” (2018) ning Mari Karmi käsiraamatust „Õppemeetodid kõrgkoolis” (2013). Edgar Krull on välja toonud, et õppemeetodite valiku teeb keeruliseks õpetamise individuaalsus ja ainulaadsus, kus õpetaja peaks ideaalis jõudma iga õpilaseni, kuid seda tegelikkuses ei saavutata. Samuti ei ole õpilaste käitumine tunnis alati ette ennustatav, mistõttu õpetaja peab sageli tunnis planeeritud kohandama vastavalt tunni olukorrale, õppemeetoditele või õppe- eesmärkidele. (Krull 2018: 348)

Eelpool nimetatud autorite ideid kohandasin vastavalt enda tundide õppe- ja kasvatusesmärkidele. Nagu Edgar Krull (2018: 352) märgib, tuleb erinevaid õppemeetodeid kasutades mõelda eelkõige sellele, kuidas need aitavad kaasa lühema- ja

pikemaajalistele kasvatus- ja õppetöö eesmärkide täitmisele. Samas rakendasin mitmeid ideid, mida olen juba varasemalt õpetajatöös kasutanud. Praktikas teostatavaid lahendusi leidsin ka Canva.com keskkonnas töölehti koostades, sest seal on palju meetoodilisi kujundusvorme ette antud ning neid saab vastavalt oma tunni teemale kergelt muuta.

Esimese etapina otsisin 2021. aasta suvel ja sügisel välja sobivad proosakatkendid ja luuletekstid. See võttis oodatust palju kauem aega, kuna väga palju leiab proosat ja luulet loodusest, kuid keskkonna ja jätkusuutliku arengu perspektiivi kohtas vähestes tekstides. Looduskirjanduse kohta lugedes sain erinevatest allikatest vihjeid, kes autoritest on loodushoiu teemasid käsitlenud (Fred Jüssi, Rein Kuresoo, Edgar Kask, Kalevi Kull jt), kuid üsna sageli piirdus nende looming siiski looduse kirjeldamise, uurimisega või leidus loodushoiu teemat alltekstina ning nõuaks õpilastega pikemate peatükkide lugemist. Töölehtedel kasutasin luuletusi ja proosakatkendeid, mis on välja toodud tabelis number 1. Õppekomplektis on neli töölehte, kus fookuses luuletekstid ning neli töölehte proosatekstidega.

Tabel 1. Töölehtedes kasutatavad allikad

Töölehe number	Allikas
1.	Peep Ilmet, „Sõõlatud luule”. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2013, lk 204. Leelo Tungal, „Las jääda ükski mets”; https://tungall.weebly.com/laulusonad.html
2.	Hasso Krull, „Euroopa”. Tartu: Kaksikhammas, 2018, lk 49. Hasso Krull, luuletus „Mets”. Video, salvestatud 29.03.2019 Tartu Kirjanduse Majas. Režissöör Einar Lints; https://www.youtube.com/watch?v=aMue3Y4Gv80
3.	Kristiina Ehin, „Kaitseala: Mohni 2004–2005”. Tallinn: Huma, 2005, lk 58–60.
4.	Livia Viitol „Suur suleaeg”. Tallinn: Libri Livoniae, 2020, lk 10–11.
5.	Valdur Mikita, „Kukeseene kuulamise kunst. Läänemeresoome elutunnet otsimas”. Tartumaa: Välgi metsad, 2017, lk 73–74.
6.	Andrus Kivirähk, „Mees, kes teadis ussisõnu”. Eesti Keele Sihtasutus: Tallinn, 2007, lk 5. Jaan Kaplinski, „Looduses ja loodusega. Mälestusi - mõtisklusi”. Tallinn: Paradiis, 2020, lk 146–147.
7.	Kristel Vilbaste, „Looduskirju”. Tartu: Petrone Print, 2016, lk 171–173.
8.	Edward von Lõngus, „Surmatants”. https://kultuur.err.ee/896944/taispikk-kone-edward-von-longus-surmatants .

3.2. Töölehtede koostamise metoodika

Töölehtede ülesanded on koostatud nii, et õpetaja saab neid soovi korral vastavalt tunni eesmärkidele kohandada. Töölehed on mõeldud kasutamiseks III kooliastme kirjandustundides, kuid sobivad kohandatult ka 6. klassile, kirjutamisülesandeid (kirjandeid, arutlusi vms) lisades ka 10. klassi õpilastele. Ühe töölehe täitmisele ja arutelule on planeeritud 60 minutit, kuid välja on toodud ka lisavõimalused, mida võiks sel teemal ja valitud tekstidega seondult veel teha. Seega saab ühe töölehe abil sisustada ka mitmeid ainetunde. Samuti on võimalik töölehel olevaid ülesandeid teha üksi, paaris või rühmatööna, nii nagu õpetaja õpilaste taset, tunni eesmärgi jms silmas pidades vajalikuks peab.

Töölehed koostas Canva.com keskkonnas, mis on mulle juba varasemalt tuttav. Tegu on veebipõhise kujunduskeskkonnaga, kus pilkupüüdvad graafilised põhikujundusmallid on valdavalt tasuta ja valminud lõppkujundust on kerge salvestada soovitud lõppformaati. Töölehtede visualiseerimine aitab esile tõsta olulist infot, samuti on graafikute, skeemide abil lihtsam võrrelda andmeid, keskenduda detailidele, neid selekteerida ning nende vahel seoseid leida ja luua. Eraldi toodi õpilaste poolt välja, et neile meeldis Canva.com keskkonna kujundusmall, kuigi nenditi, et see pole koolis töölehtede puhul just tavaline.

Kõikide töölehtede koostamisel pidasin silmas põhikooli riiklikus õppekavas olevaid kirjanduse õppe- ja kasvatusesmärgi, ainealaseid õpitulemusi ning nüüdisaegse õpikäsituse põhimõtteid, esmajoones lõimingulist ja temaatilist lähenemisviisi. Terviklike proosateoste asemel olen töölehtedel kasutatud katkendeid või siis luuletekste, mis võimaldaksid käsitleda võimalikult erinevaid keskkonnaprobleeme mitmesuguste ilukirjandustekstide kaudu.

Töölehtede abil on saavutatavad kirjandusõpetuse aluseks olevad õppe- ja kasvatusesmärgid, kus õpilane (PRÕK lisa 1: 22):

- 1) „väljendab end korrektselt suuliselt ja kirjalikult, arutleb teoses kujutatut üle ning kirjutab omaloomingulisi töid;

- 2) loeb eakohast eri žanris väärtkirjandust, kujundab selle kaudu oma kõlbelisi tõekspidamisi ning arendab lugejaoskusi;
- 3) mõistab teose lugemisel tekkivate seisukohtade paljusust, väärtustab erinevaid ideid ja kujutamisi;
- 4) tõlgendab, analüüsib ja mõistab kirjandusteost kui erinevate lugude ja inimsuhete, elamuste ja väärtuste allikat ning erinevate seisukohtade peegeldajat“.

Töölehtede koostamisel on arvestatud põhikooli riiklik õppekava õpitulemusi, mille kohaselt õpilane (PRÕK lisa 1: 22–25):

- 1) „oskab vastata teksti põhjal fakti-, järeldamis- ja analüüsiküsimustele;
- 2) kasutab esitatud väidete tõestamiseks tekstinäiteid ning tsitaate;
- 3) kirjeldab teoses kujutatud tegevusaega ja -kohta, määrab teose olulisemad sündmused ning arutleb põhjuse-tagajärje seoste üle;
- 4) arutleb kirjandusliku katkendi põhjal teksti teema, sõlmsündmuste, tegelaste, nende probleemide ja väärtushoiakute üle, avaldab ja põhjendab oma arvamust, valides sobivaid näiteid nii tekstist kui ka igapäevaelust;
- 5) leiab teksti kesksed mõtted, sõnastab loetud teose teema, probleemi ja peamõtte;
- 6) tunneb ära tekstides epiteete, metafoore, isikustamist, võrdlusi;
- 7) oskab luuletusi lahti mõtestada;
- 8) eristab tekstinäidete põhjal rahvaluule lühivorme (kõnekäänd, vanasõna);
- 9) oskab seletada õpitud vanasõnade, kõnekäändude tähendust;
- 10) kirjutab tervikliku sisu ja ladusa sõnastusega kirjeldava või jutustava teksti”.

Töölehtedes on kasutatud järgmisi õppetööd mitmekesisivaid ja aktiveerivaid didaktilisi tegevusi ja meetodeid:

- 1) teksti peamõtte, sõnumi, meeleolu sõnastamine;
- 2) fakti-, järeldamis- ja analüüsiküsimustele vastamine;
- 3) sümbolite, kujundite avamine tekstides;
- 4) keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemadel arutlemine;
- 5) individuaalselt, paaris ja rühmas töötamine;
- 6) muusika ja luuletuse kuulamine ning võrdlemine;
- 7) skeemide koostamine (nt Venni diagramm) ja võrdlevate tabelite täitmine;

- 8) telestihhoni ja akrostihhoni vormis luuletuste kirjutamine;
- 9) loovülesannete täitmine (tahvel kui lõuend, foto leidmine);
- 10) liftikõne pidamine;
- 11) vabakirjutamine;
- 12) maalide tõlgendamine.

Kõik eelpool nimetatud tegevused ja meetodid aitavad kaasa põhikooli riiklikus õppekavas loetletud õppe- ja kasvatustöö eesmärkide ning õpitulemuste saavutamisele.

3.3. Tagasiside töölehtedele

Õpilased lahendasid töölehti 4-liikmelistes rühmades, sh omavahel rolle jaotades ka üksinda. Õpilasi oli klassis 24, seega tekkis 6 rühma. Samades rühmades palusin neil anda töölehtedele SWOT-meetodi eeskujul (vt tabel 2) kirjalikku tagasisidet.

Tabel 2. **SWOT-meetodil töölehtede analüüs**

Töölehe tugevused (mis on hästi, arendab, paneb mõtlema jms).	Töölehe nõrkused (mis on kehvasti, mida saaks parandada/arendada, ei oska).
Töölehe kitsaskohad, ohud (mis võivad mingi ülesande puhul saada takistuseks, et sellele vastata. Nt ei saa aru mõistest, töökorraldusest).	Töölehe alternatiivsed võimalused, kohandused (ehk on mõni hea idee, kuidas mõni ülesanne teisiti teha, teistmoodi kujundada, küsida vm).

Kõige lõpus küsisin Google Forms'i küsitlusena õpilastelt individuaalselt järgmisi küsimusi:

- 1) Millist töölehte on kõige lihtsam lahendada?
- 2) Millist töölehte on kõige keerulisem lahendada?
- 3) Milline tööleht meeldis sulle kõige rohkem?
- 4) Milline tööleht meeldis sulle kõige vähem?

- 5) Milline tööleht aitab kõige rohkem kaasa kõige aktuaalsema keskkonnaprobleemi lahendamisele või sellele tähelepanu pööramisele?
- 6) Kas sind kõnetasid rohkem luule- või proosatekstid?
- 7) Kas pärast töölehtede täitmist hakkasid rohkem mõtlema keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemadele?
- 8) Soovin veel lisada (juhul, kui soovid midagi täpsustada)

Individuaalsele küsimustikule vastas 21 õpilast 24st. Rühmade ja individuaalsete vastuste põhjal koostas töölehtede koondanalüüs, mis on töölehtede kaupa välja toodud. Samuti lisasin analüüsi endapoolsed kommentaarid.

3.3.1. Kokkuvõtte õpilaste tagasisidest luuletekstidega töölehtedele

Tööleht nr 1

Töölehel tuli läbi lugeda Peep Ilmeti „Laastang” ja Leelo Tungla „Las jääda ükski mets”. Luuletustes käsitletakse aktuaalset probleemi, milleks on metsade raiumine kasu saamise eesmärgil. Ka põhikooli riiklikus õppekavas on rõhutatud õpilase keskkonnateadlikkuse suurendamise ja toetamise vajadust, et ta mõistaks seoseid tehnoloogia, majanduse ja looduse vahel. Tehnoloogia ja loodus on ka ökokriitika üks uurimisvaldkondadest.

Esimene ülesanne ei olnud töölehel keeruline, kuid Peep Ilmeti „Laastangu” luuletust loeti mitu korda, et peamõtet leida. Leelo Tungla luuletusest oli sõnumit lihtsam tabada. Kiideti luuletuste all olevaid sõnaseletusi, sest sõna *kurnuma* oli paljudele võõras. Teises ülesandes tuli analüüsida luuletuste sisu ja peamõtet, kirjutada Venni diagrammi erinevused ja sarnasused vastavatesse ringidesse. Analüüsimisel paluti veel mõelda, mille poolest need kaks luuletust, üks kirjutatud 20. ja teine 21. sajandil, sarnanevad ja erinevad ning kas murekohad on ajas muutunud. Teist ülesannet täiendasin nii: *analüüsi luuletuse peamõtet, sõnumit, sisu...*, sest mõned õpilased võtsid vaatluse alla juba neljanda ülesande märksõnad (kõne- ja lausekujundid, riim), mistõttu oleks tekkinud ülesannete dubleerimine. Seega muutsin teise ülesande sisukesksemaks, neljanda ülesande fookusesse asetus luuletuse vorm ja kujundlikkus. Kolmandas ülesandes tuli kuulata Youtube’st Tõnis Mägi esituses laulu „Las jääda ükski mets” ning vastata oma sõnadega küsimusel: mida annab viisistamine luuletusele juurde? Paljudele õpilastele oli viisistatud

luuletus tuttav. Neljandas ülesandes oli vaja leida erinevusi luuletuste kirja­pildis, sõna- ja kujundikasutuses ning riimides. Luuletustest kõne- ja lausekujundite ära tundmist pidasid õpilased kõige keerulisemaks: toodi välja, et töölehel võiks olla selgitused kõne- ja kõlakujundite kohta, sest need ei tulnud kohe meelde. Riimi juurde lisasin liigilise jaotuse: rist-, süli-, paarisriim, vabavärss jne. Kõnekujundeid täpsustasid mõisted võrdlus, metafoor, epiteet jt ning lausekujundeid sõna- ja mõttekordus, retooriline pöördumine jne. Viiendas ülesandes tuli õpilasel otsida internetist või enda telefonis olevast albumist foto, mis annaks kõige paremini edasi mõlema luuletuse sõnumit ning põhjenda oma valikut. Vastus tuleb saata aga õpetajale e-kirjana, nii et oleks juures ka korrektne allikaviide, kust foto pärineb. Viiendat ülesannet me klassis läbi ei teinud, kuid see tundus õpilastele põnev.

Võrreldes teiste töölehtedega, pidasid õpilased seda keerulisemaks, eelkõige neljandat ülesannet, kuna kujundid olid ajapikku meelest läinud. Seda kinnitasid ka individuaalsed vastused, kus 11 õpilast väitis, et seda töölehte on kõige keerulisem lahendada. See tõi mõnevõrra ootuspärase tulemuse ka meeldivuse osas: 11 õpilast vastas, et tööleht nr 2 meeldis kõige vähem. Samas ei ole ma lause- ja kõnekujundeid viimasel aastal peaaegu üldse õpilastega käsitlenud, mistõttu seegi tegi tööülesande lahendamise keerulisemaks. Minu arvates võiks tegu olla töölehega, mida on kõige parem teha paaristööna, kuna see nõuab eelteadmisi ja analüüsisioskust.

Tööleht nr 2

Töölehel on Hasso Krulli luuletus „Mets”. Kui eelmises töölehes oli fookuses inimeste kasuahnus metsade raiumisel, siis nüüd kerkib teemana esile mets, mis on jäänud inimtegevuse tõttu tühjaks. Läbiva teema „Keskkond ja jätkusuutlik areng” puhul soovitakse, et õpilasest kujuneks keskkonnateadlik noor, kes hoiab ja kaitseb keskkonda ning saab aru inimtegevusega kaasnevatest mõjudest loodusele. Niisiis eeldavad töölehe ülesanded, et õpilane suhestuks loodusega, mõistaks kujundlikku keelekasutust, mis on omane looduskirjandusele.

Tegu on töölehega, mille kohta tehti kõige vähem ettepanekuid, sest leiti, et tööülesanded on arusaadavad ja jõukohased, ruumi on kirjutamiseks piisavalt. Esimeses ülesandes tuli luuletus läbi lugeda, teises ülesandes tuli sama luuletust kuulata Hasso Krulli enda esituses. Õpilased tõstsid esile luuletuse otsekohesust ning ausust teema käsitlemisel. Kolmandas ülesandes tuli vastata küsimustele, milline on luuletuse teema, sõnum ja meeleolu; mida annab Hasso Krulli enda loetud luuletuse video tekstile juurde ning keda või mida võiks luuletuses sümboliseerida *kuldne loom*. Neljandas ülesandes tuli puukujulise skeemi „okstele” kirjutada, milliseid probleeme toob endaga kaasa metsade liigne raiumine. Selle ülesande kujundust pidasid õpilased väga teemakohaseks. Viiendas ülesandes tuli kirja panna, kuidas on õpilase arvates aegade jooksul suhtumine metsa muutunud ning põhjendada, miks see nii võiks olla. Järgmises ülesandes tuli õpilastel koostada liftikõne. Liftikõne on hästi läbimõeldud, sisutihe ja lühike (30–60 sekundit) ülevaade sellest, milliseid probleeme toob endaga kaasa metsade raiumine. Abiks on õpilasele joonisel kujutatud liftikõne etapid. Kuuenda ülesande puhul toodi välja, et kuigi mõiste “liftikõne” oli võõras, olid juhend ja skeem sedavõrd selged, et lisaküsimusi ei tekkinud. Samuti meeldis õpilastele valik, kas kõne endale märksõnade toel etappide juurde kirja panna või terve kõne punktiirjoonele välja kirjutada. Seda töölehte pidasid kaheksa õpilast kõige tõhusamaks, juhtimaks tähelepanu või aitamaks lahendada aktuaalseid keskkonnaprobleeme. Lisavõimalusena saavad õpilased koostada Hasso Krulli „Metsa” põhjal piltluuletuse või kujundi, võttes luuletusest aluseks kolm olulist märksõna.

Tööleht nr 3

Tööleht keskendus Kristiina Ehini luuletusele „pärast tormi”, millel on tugev seos loodusharidusega, sest õpilast suunatakse arutlema keskkonnaprobleemide üle, ühtlasi neile ka lahendusi välja pakkuma. Looduskirjanduse ilukirjanduslikkus ja ökokriitikale omane keskkonnaprobleemide teadvustamine on selles töölehes aktuaalne vaatenurk.

Õpilased kiitsid head luulevalikut ja luuletuse kujundust, mis isegi mustvalgelt prindituna oli mõjuv. Luuletus oli palju sügavamõttelisem, kui esimesel korral läbi lugedes võinuks arvata. Teiseks ülesandeks oli panna punktide kaupa kirja, mida korjas peategelane pärast

tormi rannast. See ülesanne tekitas lõpuks hasarti: kes ja kui palju asju rannast ehk luuletusest leiab ning mõned joonised vastavad sõnadki luuletuses alla. Kolmanda ja neljanda ülesande lisasin hiljem ning neid õpilased läbi ei teinud. Kolmandas ülesandes tuli mõtestada, mida soovib autor rannaleide silmas pidades inimkonna kohta öelda ning neljandas ülesandes pakkuda välja lahendusi, kuidas oleks võimalik neid inimeste pahesid muuta. Kõige keerulisemaks peeti viiendat ülesannet, kus tuli leida, mida karikad, sõrmused, roos ja muu rannalt leitud praht luuletuses sümboliseerivad. Leiti, et tõlgendusvõimalusi on mitmeid ning enda pakutud versioonides oldi ebakindlad. Tekstist metafooride ja sümbolite tuvastamine nõudis luuletuse lahtimõtestamist ning teksti süvenemist. Samuti tuli õpilastelt ettepanek lisada vastamiseks ridu, sest vastused ei mahtunud ära. Kuuendas ülesandes, kus tuli vastata faktiküsimusele ja vastata tekstinäitega, milline aastaaeg ja ilm on luuletuses, ei olnud keeruline. Vastamiseks sooviti taas rohkem ruumi. Seitsmendas ülesandes tuli skeemile kanda, (omadus)sõnad ja väljendid, mis edastavad luuletuse meeleolu. Luuletuse sügavamalt sisu aitavad mõista kolmas kuni viies ülesanne. Seitsmendat ülesannet, kus tuli kujutada ette, et klassitahvel on lõuend, kuhu joonistada esemed ja muud asjad, mis rannast leiti, või kujutleda, milline rand nende vaimusilmas ette näeb, peeti mõnusaks fantaasiat elavdavaks ülesandeks, ühtlasi kõige mängulisemaks.

Individuaalsete vastuste põhjal pidasid õpilased seda kõige meeldivamaks tööleheks (11 õpilast). Lisavõimalustena saaksid õpilased koostada loetud luuletuse põhjal fotoromaani. Selleks valitakse paaris või rühmades luuletusest sobivad katkendid, leitakse internetist paslikud fotod, kirjutatakse tekst või kasutatakse luuletuse tsitaate, lisatakse soovi korral muusika. Samuti on võimalus lõimida ülesannet meediaõpetusega ning kirjutada luuletuse põhjal uudis kohalikku ajalehte.

Tööleht nr 4

Livia Viitoli luuletuses „Puhast leiba ja vett” on eelmistest töölehtedest tuttavad motiivid mets ja vesi, kuid lisandub plastireostuse ja lüürilise mina sisekaemuse nüanss. Põhikooli riikliku õppekava järgi suunatakse õpilast aru saama loodusest kui tervikustsüsteemist, inimese ja teda ümbritseva keskkonna vastastikustest seostest, samuti lugema

ilukirjanduslikult looduse tasakaalu ja suhtumisest elus ja eluta loodusesse kohta, mida selle töölehe ülesanded ka toetavad.

Esimese ülesandena tuleb õpilastel töölehel lugeda luuletus läbi ning kirjutada iga stroofi kõrvale selle mõte ning kõige lõpuks sõnastada luuletuse sõnum tervikuna. Õpilased tõid positiivse asjaoluna välja asjaolu, et luuletus on esitatud ühes tulbas, mitte paigutatud kahte veergu, seetõttu on piisavalt ruumi kirjutada iga salmi kõrvale selle mõtet. Samuti kiideti seda, et luuletuse all olid välja toodud sõnade tähendused ning töökorralduses selgitati mõiste „stroof” tähendust. Kuna luuletus on sügavasisuline, siis sobiks see analüüsimiseks pigem 9. klassi õpilastele, sest vastustest ilmnes, et just kahe viimase salmi tõlgendamine ja sõnumi leidmine esimese korraga ei õnnestunud. Teises ülesandes pidid õpilased pakkuma, miks on nende arvates luuletuse pealkiri „Puhast leiba ja vett”. Kolmandas ülesandes tuli luuletuses alla joonida huvitavad või tähenduslikud kõnekujundid ja väljendid, ühtlasi põhjendada oma valikut. Teise ja kolmanda ülesande puhul murekohti polnud ega ettepanekuid ei tehtud. Kolmanda küsimuse puhul täheldasin, et õpilased joonisid kõige rohkem tähenduslikke sõnu ja väljendeid alla esimeses ja viimases salmis. Neljanda küsimuse alguses olid faktid *maailmas satub igal aastal ookeanidesse 5–13 miljonit tonni plasti ning Euroopas tekitatakse igal aastal umbes 25,8 miljonit tonni plastijäätmeid*. Seejärel tuli tabelisse kanda, kuidas saaksime ühiskonnas vähendada plasti tootmist ja tarbimist ning mida saaksime tarbijatena teha. Õpilaste poolt pakuti selleks erinevaid võimalusi (prügi sorteerimine, kilekottide ja plastkarpide mittekasutamine), aga samas pandi kirja ka variante, mis nõuavad õpilastepoolseid lisaselgitusi või ei vasta küsimusele täpselt (loodussäästlik transport ja jalgrattasõit, paberpakendid ja taaskasutus).

Seda töölehte peeti individuaalsete vastuste põhjal üheks lihtsamaks, mida lahendada ja mitte ükski õpilane ei vastanud, et see oleks kõige keerulisem tööleht. Ometigi oli näha, et stroofidest sõnumite leidmine ning tarbijana oma käitumise analüüsimine, ei olnud väga kerge. Kahele õpilasele meeldis see tööleht kõige rohkem. Lisaülesannete hulgas saab õpetaja lasta kirjutada akrostihhoni teemal „Plast”. Samuti võib õpetaja lugeda enne töölehe täitmist luuletuse ette ning õpilane räägib selle oma sõnadega teisele õpilasele

edasi (loob enda suhte teemaga, sõnastab selle ümber). Kuna plastiga seotud murekohad on aktuaalsed, võib õpilastel paluda tutvuda <https://www.koda.ee/sites/default/files/content-type/content/2018-02/Plasti%20strateegia.pdf> veebilehega ning koostada loetu põhjal vaatmik.

3.3.2. Kokkuvõte õpilaste tagasisidest proosatekstidega töölehtedele

Tööleht nr 5

Töölehel on Valdur Mikita tekstikatkend „Metsaeestluse koda”. Läbiva teema „Keskcond ja jätkusuutlik areng” käsitlemisega soovitakse, et õpilane mõistaks ümbritseva keskkonna olulisust ja inimese sõltuvust loodusressurssidest. Ökokriitikale omaselt juhitakse tähelepanu keskkonnaprobleemide eri aspektidele.

Ootamatult tekitas õpilastes segadust see, et enne veel, kui teksti sai lugeda, tuli juba töölehele kirjutama hakata ehk ennustada teksti pealkirja põhjal, millest lugema hakatakse ning panna need oletused märksõnadena kirja. Teises ülesandes tuli läbi lugeda tekstikatkend ja ringitada värviliselt need mõtted, mis esimeses ülesandes loetud tekstiga kattusid. See ülesanne suunas uuesti esimese ülesandes kirjutatu juurde: tuli leida mõtted, mis kattusid. Seetõttu peeti ka neid ülesandeid ebaharilikeks, kuid samas meeldis õpilastele, et Mikita oli tähelepanu pööranud mitmetele loodusressurssidele. Kolmas ja neljas ülesanne eeldasid analüüsioskust, sest arutlevalt tuli vastata küsimustele, mida võiks tähendada katkendi pealkiri „Metsaeestluse koda” ning mille pärast autor muret tunneb. Need ülesanded olid arusaadavad, küsimusi ei tekkinud ja ettepanekuid muutusteks ei tehtud. Viiendas ülesandes tuli mõelda, milliseid keskkonnaprobleeme peetakse oluliseks, kuidas neid oleks võimalik lahendada ning kanda need ideed märksõnadena skeemile. Kuna tekstikatkendis tõi Valdur Mikita välja erinevaid keskkonnaprobleeme, suutsid ka õpilased mõelda laiemalt ega keskendunud niivõrd prügile, vaid ka puhtale veel, taaskasutusele, kliimasoojenemisele, heitgaasidele, ressursside raiskamisele jne. Esialgu olid viienda ülesande probleemide ja lahenduste kastid väiksemad, kuid õpilaste ettepanekul kujundasid need suuremaks. Kuna viienda ülesande probleemid ja lahendused on sedavõrd erinevad, saab ka kuuendas ülesandes kirjutada mitmetel teemadel. Viimaseks ülesandeks oli vabakirjutamine, kus õpilasel tuli 10 minuti jooksul panna eelmisest ülesandest lähtuvalt kirja mõtisklus, kus ta toob sidusa

tekstina välja talle olulised keskkonnaprobleemid ja võimalikud lahendused. Teksti on võimalik nii rühmades kui ka klassi ees ette lugeda või õpetajale esitada. Samuti on võimalik ülesannet edasi arendada klassikirjandiks, mis on välja pakutud lisavõimalusena.

Individuaalsete vastuste põhjal väitis kuus õpilast, et seda töölehte on kõige lihtsam lahendada, samas vastas vaid üks õpilane, et antud tööleht meeldis talle kõige rohkem. Samuti on õpilastel lisavõimalus välja mõelda regilaulutekst mõne keskkonnaprobleemi kohta ja kanda see rühmatööna ette.

Tööleht nr 6

Õpilastel tuleb läbi lugeda katkend Andrus Kivirähki romaanist „Mees, kes teadis ussisõnu” ja Jaan Kaplinski esseest „Looduses ja loodusega. Mälestusi – mõtisklusi”, mille põhimotiiviks on mets. Läbiva teema „Keskkond ja jätkusuutlik arengu” puhul soovitakse, et õpilane märkaks looduses toimuvaid muutusi, mis on seotud inimtegevusega ning mõistaks looduskeskkonna haprust. Looduskirjanduse ilukirjanduslikkus ning kirjandusökoloogia püüd mõista looduse ja ühiskonna omavahelisi seoseid on selle töölehe kesksed märksõnad.

Esimene ülesanne, kus tuli katkendid läbi lugeda ja jälgida mõlema teksti peamõtet, ei tekitanud õpilastes ühtegi küsimust, töökorraldus oli arusaadav, tekstid mahult sobivad. Kolmandas ülesandes oli õpilastele võõras analüüsikolmiku mõiste, küsimusi tekitas ka töökorraldus. Selle sõnastasin hilisemas versioonis ümber nii: „Vasta analüüsikolmikus olevatele küsimustele”. Õpilaste sõnul ei olnud töölehel harjumuspäraseid jooni, kuhu vastust kirjutada, vaid pigem võis aimata, et kastide vahel olevad valged alad on kohad, kuhu vastused kirjutada. Seega kujundasin ülesande graafiliselt teisiti. Analüüsikolmikus tuli mõelda sellele, mis on proosakatkendite peamõte, kuidas võib mets inimestele kätte maksta ja miks oli mets esivanematele oluline keskkond. Teist ja neljandat ülesannet esialgsel töölehel ei olnud, need lisasin siis, kui oli aru saada, et tunnis jääb aega üle. Telestihhoni kirjutamine metsa teemal kolmandas ülesandes on loominguiline ülesanne, kuid nõuab samas toetumist loetud tekstidele. Neljandas ülesandes kirjaniku seisukoha kohta arvamust avaldades tuleb loetut analüüsida ja teha selle põhjal järeldusi.

Viiendat ja kuuendat ülesannet pidasid õpilased harivaks, silmaringi laiendavaks. Viiendas ülesandes tuli selgitada kahe tekstis olnud fraseologismi tähendust. Kuuendas ülesandes on tulpades väljendid ja nende selgitused, mille ühisnimetajaks on sõna „mets”. Õpilastel tuleb väljend ja selgitus numbritega ühendada ning märkida, kas loetud väljend on vanasõna või kõnekäänd. Kuus õpilast tõi välja, et see tööleht meeldis kõige vähem ning viis õpilastes vastas, et tööleht nr 6 meeldis kõige rohkem. Kõige keerulisemaks pidas töölehte neli õpilast ning kõige lihtsamaks samuti neli õpilast. Seega ei saa kinnitada meeldivuse otsest seost keerukuse või lihtsusega, vaid tegu on mõne muu aspektiga, miks tööleht kõige vähem või kõige rohkem meeldis.

Lisavõimalustena on õpetajale pakutud, et õpilased kasutaks folklore.ee andmebaasi metsateemaliste vanasõnade ja kõnekäändude leidmiseks. Rühmades valmistatakse eri vanasõnade või kõnekäändude põhjal kas vaatmik, esitus või midagi sarnast. Seletatakse vanasõnade tähendust, leitakse selle kasutamise kohta näiteid igapäevaelust. Samuti on võimalik õpilastel kirjutada üksi või paaris loovjutt, kus on kasutatud töölehel/rühmatööde plakatitel olevaid vanasõnu ja/või kõnekäande.

Tööleht nr 7

Kristel Vilbaste raamatust „Looduskirju” pärinev tekstikatkend „Meie igapäevane joogivesi” suunab õpilasi keskkonna ja jätkusuutliku arengu vaatenurgast arutlema keskkonnaprobleemide üle ning hindama ja vajaduse korral muutma oma tarbimisvalikuid ja eluviisi.

Esimese ülesandena tuleb tekstikatkend läbi lugeda, mis probleeme ei tekitanud. Teises ülesandes oli vaja kirja panna katkendi põhiteema, peamised probleemid ja autori sõnum. Õpilased tõstsid esile töölehe graafilist kujundust, sh ka seda, et põhiteema kaudu, mis tuli graafikus kõige kõrgemale kirjutada, ilmnevad nii probleemid kui ka autori sõnum. Kolmandas ülesandes tuli vastata teksti põhjal küsimustele, mida õpilased nimetasid „tavapäraseks tekstist info leidmise ülesandeks”, mis oli enamiku jaoks paraja raskusastmega. Tekstikatkend oli kirjutatud ema vaatepunktist ning neljandas ülesandes tuli õpilasel katkend ümber kirjutada tütre vaatepunktist. Õpilased tõid välja, et see oli kõige keerulisem, kuna nõudis pikema teksti loomist ja vaatepunkti vahetust, mis viis

õppija mugavustsoonist välja. Viiendas ülesandes tuli vastata küsimusele, kas õpilane eelistab juua kraani- või pudelivett ning hea meel oli tõdeda, et enamus vastajatest eelistab kraanivett, mida ka pudelites kooli kaasa võetakse. Kuuendas ülesandes tuli kirjutada akrostihhon teemal joogivesi. Kuna antud klassiga oleme päris palju erinevatel teemadel akrostihhoneid kirjutanud, ei olnud ülesanne õpilastele kuigi keeruline. Raskusastet on võimalik tõsta, kui nõuda riimilist akrostihhonit. Selle töölehe puhul tajuti individuaalselt vastates, et see aitab kõige vähem kaasa aktuaalseima keskkonnaprobleemi lahendamisele/või sellele tähelepanu pööramisele. Võimalik, et puhta joogivee probleemi ei ole õpilased nii teravalt teadvustanud, kui uudistes sagedamini kajastuvat metsade raie ja prügiga seotud teemasid.

Peale selle võivad õpilased koostada joogivee kohta elektroonilise instaluuletuse või tviteratuurisäutsu. Neist esimene on Instagrami platvormil postitatud luuletus, teine aga Twitteri keskkonnas postitatud ilukirjandustekst, mis pole pikem kui 140 tähemärki. Samuti on võimalik koosta loetud teksti kohta ristsõna ka Crossword Labsi, Eclipse Crosswordi või muus veebikeskkonnas.

Tööleht nr 8

Töölehel on Edward von Lõnguse kirjutatud tekst, mis viitab Bernt Notke „Surmatantsule”. Keskkonna ja jätkusuutliku arengu teema käsitlemine III kooliastmes keskendub nii kohalike kui ma üleilmsete keskkonna- ja inimarenguprobleemide käsitlemisele. Samas on ökokriitika üheks uurimisvaldkonnaks looduse ja visuaalsete kunstide suhted, ühtlasi ka kunstis kajastuvad keskkonnaprobleemid ja -mõjud.

Sellel töölehel oli esitatud kõige pikem tekstikatkend. Taaskord olid sõnaseletused teksti lõpus olemas, seetõttu ei peetud teksti keeruliseks. Ühtlasi on õpetajal võimalus sõnaseletustest loobuda ja paluda õpilastel endale tundmatud sõnad Õigekeelsussõnaraamatust või Sõnaveebist üles otsida ja kirja panna. Teises ülesandes tuli vastata küsimusele, milline on tekstikatkendi meeleolu ning millised sõnad seda edasi annavad. Seda ülesannet peeti ehk kõige keerulisemaks, kuna erinevaid sõnu leiti sedavõrd palju, mistõttu oldi alguses kahtlevad, kas need on just õiged. Kolmandas ülesandes tuli mõista, milline motiiv tekstis kordub ning miks on autor selle fookusesse

võtnud. Neljandas ülesandes tuli selgitada, mida mõistab Edward von Lõngus moodsa surma all. Viiendas ülesandes tuli leida vastus küsimusele, mida toob endaga kaasa meie praegune elukorraldus. Kuuendas ülesandes tuli selgitada, millist elustiili von Lõngus laidab. 2.–6. küsimusele vastuse leidmine ei olnud raske, kuid nõudis tekstisse süüvimist faktide märkamiseks ja järeldusteni jõudmiseks. Seitsmendas ülesandes tuli analüüsida lauset „Saabub aeg, mil surma järg jõuab ka inimliigini“, mis nõudis üldistamist ja oma arvamuse põhjendamist. Küsimuste 2.–7. puhul lisasin õpilaste ettepanekul vastamiseks ridu juurde. Kaheksandas ülesandes tuli vaadata Bernt Notke „Surmatantsu“ ja Edward von Lõnguse maale ning vasta küsimustele, mis on nende maalide ühine motiiv ja millist käitumist von Lõngus maalidel naeruvääristab. Kaheksanda küsimuse juures tõid õpilased positiivsena esile maali ja foto lisamise, mis ei ole tundides tavapärane võtte. Nelja õpilase hinnangul on tegu töölehega, mis aitab kõige rohkem kaasa aktuaalseima keskkonnaprobleemi lahendamisele/või sellele tähelepanu pööramisele ning kolme õpilase jaoks oli see lemmiktööleht, kuid tekst ja selle avar käsitluslaad meeldis siiski paljudele.

Lisavõimalusena võivad õpilased kirjutada arutleva kirjandi keskkonnaprobleemidest. Samuti on võimalik pärast teksti lugemist sisu märksõnadega, joonistuse, skeemina või muul moel fikseerida ning loodud kokkuvõtte põhjal oma sõnadega teksti ümber jutustada. Lisaks on võimalik õpilastel joonistada lähtuvalt Edward von Lõnguse kõnest ise üks pilt või maal.

3.3.3. Õpetajate tagasiside

Õppematerjalide analüüsimisel kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit. Palusin kahel Tartu Hansa Kooli kirjandusõpetajal anda kirjalik vabas vormis hinnang valminud õppekomplektile, hinnates järgmisi aspekte:

- 1) seotus keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemaga (teemakohasus);
- 2) materjali sobivus III kooliastmele (ea- ja jõukohasus);
- 3) töölehtede (metoodiline) mitmekesisus ja ülesehitus;
- 4) sõnastatud õpitulemused on saavutatavad;
- 5) üldine hinnang töölehtedele;
- 6) muud tähelepanekud (kui neid on).

Mõlemad Õpetajad leidsid, et kõik õppekomplektis olevad töölehed on seotud keskkonna ja jätkusuutliku arenguga. Samuti suunavad ülesanded õpilast mõtlema sellele valdkonnale ning analüüsima inimese tegevuse mõju loodusele, sealhulgas mõtlema, kuidas õpilane ise saab panustada keskkonna hoidmisse ja tagada jätkusuutliku arengu. Õpetaja 1 tõi välja, et „võiks kaaluda osaliselt lõimimist bioloogia ja kunstiõpetusega”, mis on hea tähelepanek, kuna tõin ka ise välja, et antud ülesandeid saaks kasutada projektipäevadel, ainenädalatel, teemapäevadel vms.

Materjali sobivuse puhul III kooliastmele rõhutasid mõlemad Õpetajad, et ülesanded on ea- ja jõukohased. Õpetaja 1 tõi välja „kohati oleks vaja ehk tööülesannete täpsustamist (tööleht nr 1, ülesanne 5), et õpilasel oleks lihtsam tööd teha ja õpetajal hinnata”. Õpetaja 2 lisas, et „ülesanded on koostatud nii, et neid on vajadusel mugav kohandada ning õpetajal on võimalus lisada juurde abistavaid juhiseid (nt töökäsule) vastavalt oma klassi vajadustele”. Eesmärk oli luua õppekomplekt, mida õpetaja saaks soovi korral vastavalt oma tunni eesmärkidele, klassi eripärale kohandada ja täpsustada.

Töölehtede metoodilise mitmekesisuse juures mainiti, et töölehed pakuvad väga eriilmelisi ülesandeid: loovülesandeid, analüüsisioskust arendavaid ülesandeid, võrdlusoskust kujundavaid ülesandeid ja muid valikuid. Tekstide valik on Õpetajate meelest samuti mitmekesine. Veel jagati positiivset tagasisidet töölehtede alguses esitatud lisaülesannetele, mis pakuvad õpetajale võimalusi tegevusi vastavalt klassi võimetele varieerida ja kohandada.

Sõnastatud õpitulemuste puhul vastas Õpetaja 1, et „õpitulemused on üldjuhul saavutatavad, lisades veel järgmist: „Küsimus tekib töölehe nr 4 kohta: Õpitulemuste järgi peaks õpilane oskama vastata järeldamis- ja analüüsiküsimustele. Kas mõeldud on küsimust 3 ja 4? Võiks olla rohkem küsimusi, et õpilane saaks nii sügavamõttelist luuletust enam mõtestada”. Seda tähelepanekut arvestasin ja lisasin töölehele ülesande 2 ning täiendasin küsimust number kolm. Õpetaja 2 lisas, et „Kõik õpitulemused on saavutatavad. Kui õpetaja (tundes oma rühma/klassi) teab, et ei ole, on tal kiiresti võimalik neid kohandada”.

Üldine hinnang töölehtedele: mõlemad Õpetajad nentisid, et töölehed on huvitavalt koostatud, mitmekesised ja põhjalikud. Eriti meeldis neile, et õpilastel on võimalik arendada palju osaoskusi ja ülesanded on eriilmelised. Õpetaja 2 lisas, et „teema on väga põnev, eakohane ja vajalik, et tagada meie ühiskonnas jätkusuutlik areng.“ Veel märkis ta järgmist: „Töölehed on mitmekesised ja põhjalikud. Erinevate autorite, nende arvamuste ja seisukohtade ning erinevate tekstiliikide kasutamine on samuti väga oluline oma arvamuse kujundamiseks. Nii saab õpilane ainek, mida oma loovülesannetes luua/kirjutada.”

Muud tähelepanekute kõrval tõi Õpetaja 1 välja, et „võõraid sõnu tekstides võiksid õpilased ka ise otsida” ning selle võimaluse töö autor kaheksandasse töölehte ka lisas. Õpetaja 2 kirjutas: „Tegu on väga väärtusliku õppekomplektiga”.

KOKKUVÕTE

Keskkonna ja jätkusuutliku arenguga tuleb rohkem tegeleda, sest ühiskonnas pööratakse keskkonnale järjest suuremat tähelepanu, kuid samas on puudu õppekomplektidest, mida kirjanduse tundides kasutada. Siinne magistritöö keskendus ilukirjanduslikele tekstidele, kus käsitletakse keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemasid. Töö eesmärk oli pakkuda välja III kooliastme kirjandustundide läbiviimiseks tegevusi ja ülesandeid, mis põhinevad teemakohastel ilukirjandustekstidel. Magistritöö lisana valmis praktiline õppekomplekt, kuhu kuulub kaheksa 60-minutilise tunni läbiviimiseks mõeldud töölehte.

Töölehtede koostamisel oli põhifookuses leida keskkonna ja jätkusuutliku arengut käsitlevaid ilukirjandustekste ning täita põhikooli riiklikust õppekavast tulenevalt sobivad õppe- ja kasvatusesmärgid ning saavutada õpitulemused. Töölehtede koostamisel jälgisin, et need oleks metoodiliselt mitmekesised ning arendaksid erinevaid osaoskusi. Kõiki töölehti seovad ilukirjanduslikud loodustekstid, mis eeldavad lugejalt mõistmist ja tõlgendamist, sealjuures ka ökokriitilist vaatepunkti, et analüüsida looduse tähendust tekstis, teadvustada keskkonnaprobleeme ning leida erinevaid vaatenurki looduse, tehnoloogia, kunsti analüüsimiseks. Looduskirjanduse käsitlemisel on oluline, et tõstetaks esile ka vähem tuntud autorite looduskirjutisi. Läbiva teema „Keskkond ja jätkusuutlik areng” käsitlemisega soovitakse, et õpilasest kujuneks keskkonnateadlik, vastutustundlik noor, kes oskab kaitsta ja hoida keskkonda ning on valmis leidma lahendusi keskkonnaga seotud probleemidele. Eesmärk on õpilastes kujundada laiemat arusaama loodusest kui terviküsteemist, looduskeskkonna haprusest ning inimese sõltuvusest loodusvaradest ja -ressurssidest.

Katsetasin töölehti Tartu Hansa Kooli 9. klassi 24 õpilastega. Õpilased lahendasid töölehti 4-liikmelistes rühmades, sh omavahel rolle jaotades ka üksinda. Samades rühmades palusin neil anda töölehtedele SWOT-meetodi eeskujul tagasisidet, lisaks andsid õpilased individuaalset Google Forms'i küsimustikku täites. Õppijad andsid asjakohast tagasisidet selles osas, mida tuleks töölehtedel muuta (graafiliste jooniste, skeemide suurus, küsimuste sõnastused) ning millised ülesanded on arusaadavad ega vaja kohandamist.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et õpilasi kõnetasid rohkem luuletekstid, eriti Kristiina Ehini „pärast tormi” ja Hasso Krulli „Mets”. Proosatekstidest tõsteti esile Valdur Mikita „Metsaeestluse koda”, kus autor pöörab tähelepanu erinevatele keskkonnaprobleemidele. Kõige rohkem meeldis õpilastele aga Edward von Lõnguse „Surmatants”, mis tõi esile erinevaid murekohti ning pakkus selgeid viiteid sellele, kuidas inimkond peab koheselt tegutsema, et meid „surmatantsule” ei kutsutaks.

Analüüsides õpilaste individuaalseid vastuseid küsimusele, kas neid kõnetasid rohkem luule- või proosatekstid, vastas 12 õpilast, et huvipakkuvamad olid luuletekstid, ning 9 õpilast, et proosatekstid. See, et õpilased luulet nii hästi vastu võtsid, oli positiivne üllatus. Samas vastas 17 õpilast, et nad hakkasid keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemade üle rohkem mõtlema, nelja õpilast teemad sügavuti ei puudutanud.

Õpilaste tagasiside rühmades oli töö mulle kui õpetajale informatiivne, sest õpilased said arutelu käigus leida töölehe tugevaid ja arendamist vajavaid külgi, teha ettepanekuid ja anda märku, millised ülesanded on need, kus on vaja parandusi sisse viia. Kuna esimeste töölehtede tagasisidest õppisin sõnastusele ja visuaalsele poolele veel rohkem tähelepanu pöörama, oli sisulisi muudatusettepanekuid viimastes töödes pigem vähe. Individuaalsete vastuste puhul jäi vastanute osakaal väikseks, et teha ulatuslikumaid järeldusi, seda enam, et reeglina eristus populaarseim vastus, ülejäänud olid pigem võrdsel tasemel. Samas olen rahul, et sellise küsitluse siiski tegin, sest tulemused näitavad, et töölehed on pigem eaja jõukohased.

III kooliastmes on kirjanduses kasutusel „Labürindi” ja „Kahekõne” sari. Mõlemas on omajagu palju loodusmotiive sisaldavaid tekste, kust võib leida viiteid loomadele, lindudele, loodusnähtustele, kuid keskkonna ja jätkusuutliku arengu kohta on tekste ja ülesandeid vähevõitu. Erinevaid küsimusi, mis suunaksid õpilasi keskkonna ja jätkusuutliku arengu üle arutlema, sellest kirjutama või muul moel lähenema, on üpris napilt. „Labürindi” sarjas on keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat käsitletud rohkem kui „Kahekõne” sarjas. Küll aga võib õpikutest omajagu palju leida loodusmotiive sisaldavaid tekste. On ka autoreid, kes on esindatud tekstidega mõlemas õpikus, nt M. Heinsaar, J. Kross, J. Liiv, K. Ehin, A. Kivirähk.

Minu hinnangul on siinsesse õppekomplekti kuuluvad töölehed kirjandustundides, projektipäevadel ja teemanädalatel kasutatavad praktilised materjalid, need käsitlevad keskkonna ja jätkusuutliku arengu aspekte ilukirjanduslike tekstide toel metoodiliselt erinevate ülesannete ja tegevuste kaudu. Töölehed suunavad õpilasi rohkem mõtlema keskkonna ja jätkusuutliku arengu üle ning juhivad tähelepanu sellele, kas ja kuidas nemad saavad üksikisikuna maailmas loodusega seotud probleeme lahendada ja oma käitumist muuta. Õppekomplekti on kindlasti võimalik edasi arendada, sest „Keskkond ja jätkusuutlik areng” läbiva teemana on laiahaardeline ja mitmetahuline, pealegi kasvab selle aktuaalsus nii Eestis kui ka mujal maailmas. Lähtuvalt põhikooli riiklikust õppekavast on veel võimalik lisada juurde tekste ja ülesandeid lemmikloomade, aastaegade, linna- ja maakeskkonna erinevuse, looduse tasakaalu ja ilu teemadel. Pealegi on Eestis suurepäraseid autoreid, kes oskavad nendel teemadel kaasahaaravalt kirjutada.

KIRJANDUS

Aruvee, Merilin 2012. Labürint. Kirjanduse töövihik 8. klassile. Tallinn: Avita.

Aruvee, Merilin 2013. Labürint. Kirjanduse töövihik 7. klassile. Tallinn: Avita.

Aruvee, Merilin 2014. Labürint. Kirjanduse töövihik 9. klassile. Tallinn: Avita.

Avita. Kirjastuse kodulehekül; <https://www.avita.ee/14031>. Vaadatud 21.03.2022.

Beck, Ulrich 2005. Riskiühiskond. Teel uue modernsuse poole. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Eesti... 2020 = Eesti elanike keskkonnateadlikkuse uuring: august 2020. Turu-uuringute AS. Keskkonnaministeerium. <https://envir.ee/kaasamine-keskkonnateadlikkus/keskkonnateadlikkus/uuringud>. Vaadatud 23.02.2022.

Glotfelty, Cheryll, Fromm, Harold 1996. Introduction. Literary Studies is an Age of Environmental Crisis. – The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology, Athens and London: The University of Georgia Press, xv–xxxii.

Helm, Aveliina 2020. Keskkonnakriisi küpsetamine. – Sirp, 17.04.

Henno, Imbi 2009. Eesti ja vene õppekeele koolide õpilaste keskkonnateadlikkus ning keskkonnavalased hoiakud PISA 2006-s. – Keskkond õpetab. Tartu: Tartu Keskkonnahariduse Keskus, 32–41.

Jaani, Jutta, Ülle Luisk 2010. Läbivad teemad õppekavas ja nende rakendamine koolis. II osa. Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus; https://www.hm.ee/sites/default/files/labivad_teemad_oppekavas_ii.pdf. Vaadatud 25.02.2022.

Jonuks, Tõnno, Atko Remmel 2020. Metsarahva kujunemine. Retrospektiivne vaade müüdidloomele. – Keel ja Kirjandus 6, 459–482.

Kivisilla, Veronika, Priit Rataspepp ja Jürgen Rooste 2012. Labürint. Kirjanduse õpik 7. klassile. Tallinn: Avita.

Kivisilla, Veronika, Priit Rataspepp, Jürgen Rooste 2012. Labürint II. Kirjanduse õpik 8. klassile. Tallinn: Avita.

Krull, Edgar 2018. Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat. 3., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kruus, Priit 2011. Kahekõne 1. 7. klassi kirjandusõpik. Tallinn: Koolibri.

Kruus, Priit 2011. Kahekõne 1. 7. klassi kirjanduse töövihik. Tallinn: Koolibri.

Kruus, Priit 2012. Kahekõne 2. 8. klassi kirjandusõpik. Tallinn: Koolibri.

Kruus, Priit 2012. Kahekõne 2. 8. klassi kirjanduse töövihik. Tallinn: Koolibri.

Kruus, Priit 2013. Kahekõne 3. 9. klassi kirjandusõpik. Tallinn: Koolibri.

Kruus, Priit 2013. Kahekõne 3. 9. klassi kirjanduse töövihik. Tallinn: Koolibri.

Koolibri. Kirjastuse kodulehekül;
<https://www.koolibri.ee/kataloog.php?search=kahekõne&mcid=1>. Vaadatud 21.03.2022.

Lamesoo jt = Lamesoo, Katri, Angela Ader, Silver Sillak, Helle Kont, Ragnar Pärtelsohn, Kaia Korman 2016. Raport: teema „Keskkond ja jätkusuutlik areng” ja teiste läbivate teemade rakendamine üldhariduses. Tartu: Tartu Ülikooli Haridusuuenduskeskus; <https://dspace.ut.ee/handle/10062/55747>. Vaadatud 06.12.2021.

Lehari, Kadri 1997. Ruum. Keskkond. Koht. Tallinn: Virgela.

Maran, Timo 2007. Ökosemiootilise analüüsi perspektiivid: loodusteksti mõiste. – Acta Semiotica Estica IV, 48–72.

Maran, Timo 2022. Ökosemiootika märgiuringud ja ökoloogiline muutus. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Nõmmann jt = Nõmmann, Tea, Lauri Luiker, Paavo Eliste 2002. Eesti arengu alternatiivne hindamine- jätkusuutlikkuse näitajad. Tallinn. Poliituuringute Keskus Praxis.

Org, Andrus 2011. Looduskirjanik Heinsaar. – Etüüde nüüdiskultuurist 3. Luhtatulek – ekslemisi Mehisi Heinsaare tihnikutes. Koost. Sven Vabar. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 147–158.

Ostra, Janet 2021. „Läbiva teema „Keskkond ja jätkusuutlik areng” õpetamine esimeses kooliastmes klassiõpetajate hinnangul”. Magistritöö. Tartu Ülikool, haridusteaduste instituut.

Pata, Kai 2005. Loodusainete õpetamisest koolis I osa. Koost. Imbi Henno. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. Koost. Imbi Henno. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 132–140.

PISA 2018. 2019. Eesti tulemused. Eesti 15-aastaste õpilaste teadmised ja oskused funktsionaalses lugemises, matemaatikas ja loodusteadustes. Koost. Gunda Tire, Helin Puksand, Tiit Lepmann, Imbi Henno, Kristina Lindemann, Karin Täht, Birgy Lorenz, Gerli Silm. https://www.hm.ee/sites/default/files/pisa_2018-19_raportweb.pdf. Vaadatud 26.02.2022.

Pehoiu, Gica 2019. Percept of Teachers Regarding Integration of Education for Environment and Sustainable Development in Primary Schools. – Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala, 11 (2), 256–269.

PRÕK 2011 = Põhikooli riiklik õppekava 2011. <https://www.riigiteataja.ee/akt/123042021010?leiaKehtiv>. Vaadatud 28.12.2021.

PRÕK 2011, lisa 1 = Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 1 Ainevaldkond “Keel ja kirjandus”. <https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1030/3202/1012/1m%20lisa1.pdf#>. Vaadatud 21.01.2022.

PRÕK 2011, lisa 12 = Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 12. 2011. Läbivate teemade kavad. <https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/0000/1327/3133/13275471.pdf>. Vaadatud 28.12.2021.

Ratassepp, Priit, Kirsi Rannaste ja Karl Martin Sinijärv 2013. Labürint. Kirjanduse õpik 9. klassile. Tallinn: Avita.

Roeder jt = Roeder, Ina, Mustafa Severengiz, Rainer Stark, Grünther Seliger 2017. Open Educational Resources as a driver for manufacturing-related Education for Learning of Sustainable Development. Science Direct, 8.

- So jt = So, Winnie Wing Mui, Stephen Cheuk Fai Chow 2019.** Environmental education in primary schools: a case study with plastic resources and recycling. Education, 47 (6), 3–13.
- Speek, Tiit 1996.** Ökokriitikast. – Akadeemia 11, 2373–2380.
- Speek, Tiit 2000.** Looduskeskkond kirjanduses: Lawrence Buell'i kirjandusökoloogiline perspektiiv. – Koht ja paik I, Eesti Kunstiakadeemia toimetised 8, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 148–159.
- Sterling, Stephen 2001.** Sustainable Education: Re-vision Learning and Change. Schumacher Briefing, No 6. United Kingdom: Green Books Ltd.
- Tüür, Kadri 1997.** Kirjandusökoloogia võimalikkusest. – Keel ja Kirjandus 9, 628–629.
- Tüür, Kadri 2000.** Kirjandusökoloogia kohasusest. – Koht ja paik I, Eesti Kunstiakadeemia toimetised 8. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 172–176.
- Tüür, Kadri 2007.** Looduskirjanduse määratlus. Toim. Elin Sütiste, Silvi Salupere. – Acta Semiotica Estica IV, 73–96.
- Tüür, Kadri, Timo Maran 2005.** Eesti looduskirjanduse lugu. Eesti looduskultuur. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 237–270.
- Vilu, Tõnis 2014.** Ökokriitilise analüüsi võimalustest Uku Masingu loodusteksti „Mälestusi taimedest” näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond.
- Virunurm, Katrin 2017.** Iga kunstiteos ütleb midagi looduse kohta. – Sirp 15.09.
- Värri, Veli-Matti 2021.** Kasvatus ökokriisi ajastul. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

THE TOPICS OF ENVIRONMENT AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN ESTONIAN BASIC SCHOOL STAGE III LITERATURE CLASSES. SUMMARY

The author of this thesis has worked in the field of general education since 2008 and has noticed that cross-curricular topics tend to receive little attention as the syllabus of the subject is more in focus. At school cross-curricular topics are also covered but, for example, environment and sustainable development are commonly covered in natural science (nature and biology) classes. There are texts about nature in literature textbooks; however, environmental problems are rarely discussed in them. Therefore, the aim of the current thesis is to answer the following research questions: How are the topics of environment and sustainable development treated in Estonian basic school stage III (years 7-9) literature textbooks and workbooks? Which methods can be used for integrating the topics of environment and sustainable development into literature syllabi and literature classes? The objective of this thesis is to analyze the ways of teaching about the environment and sustainable development in Estonian National Curriculum for basic schools using nature writings in literature classes.

The first chapter of the current thesis gives an overview of the topics of environment and sustainable development in the Estonian National Curriculum for basic schools; also which relevant studies have already been conducted in the context of school and learning, and how these cross-curricular topics appear in literature textbooks for basic school stage III students.

It can be concluded that texts focusing on environment and sustainable development, which would cover the green mindset, i.e. nature conservation, the beauty and balance of our nature, pets, seasons, rural and urban environment, and animate and inanimate nature, come across very little in our years 7-9 literature textbooks. There are poetry examples and excerpts of prose which refer to seasons, birds and animals or different natural phenomena. However, there are only a few texts that encourage students to ask questions, discuss or write about the environment and sustainable development. Therefore, in many

ways, it depends solely on our teachers' own interests and values as to whether or how thoroughly these topics are covered in addition to the materials in workbooks and textbooks.

The second chapter focuses on nature writings and ecocriticism. Nature writing is not a mere description of nature anymore as ecology and environmental content increasingly find their way into these texts. Ecocriticism as a field of literary studies tries to find common points between environment, culture and literature.

The practical part of the thesis contains a study set of eight worksheets on environment and sustainable development for basic school stage III literature classes. Teachers can use these worksheets as separate units since they are meant to cover the topics of environment and sustainable development in literature classes, on project days as cross-curricular tasks, as well as independent poetry or prose worksheets.

The aforementioned study set was tested on 24 students in Tartu Hansa School. The students worked in groups of four, swapping roles or working alone. Students were asked to analyze the worksheets using a SWOT analysis example. Furthermore, every student gave individual feedback on the tasks in a *Google Forms* questionnaire. The feedback from students was objective and practical, indicating which changes should be made to the study set (e.g. the size of diagrams and graphic drawings, the clarity of questions), and which tasks were well-explained and therefore did not need any improvements.

The author of the thesis also uses a qualitative research method to analyze the study set. Two literature teachers were asked to give feedback on the worksheets. Both teachers concluded that the worksheets in the study set deal with the topics of environment and sustainable development, they meet the requirements of the basic school stage III students' level, and their learning outcomes are achievable. The study set is methodically diverse and the teachers found the tasks on the worksheets varied in type; for example, there are creative tasks, tasks that develop analytical and comparative skills, etc. The choice of texts is varied. In sum, the assessment of both teachers conclude that the

worksheets are thoroughly compiled, are varied and interesting. They especially like that the tasks are different and students can develop various skills.

In conclusion, the worksheets in the study set are applicable and cover the topics of environment and sustainable development as well as their aspects in literature; therefore, the objectives of the current Master's thesis have been met.

LISA 1. III KOOLIASTME KIRJANDUSE ÕPIKUTE JA TÖÖVIHIKUTE VÕRDLEV TABEL

Autor, õppematerjal	Autor ja tekst/tekstikatkend	Keskkonna ja jätkusuutliku arengu aspektid või ülesanded	Autor ja tekst/tekstikatkend	Loodusmotiivi, loodusega seotud aspekt
Veronika Kivisilla, Priit Ratasseppe ja Jürgen Rooste. Labürint. Kirjanduse õpik 7. klassile.	H. Relve, „Rändaja”	Kuidas on kliimamuutused ja looduskatastroofid viimasel aastatuhandel elu planeedil Maa mõjutanud?	J. Tätte, „Romantika”	Mere ohtlikkust
	T. Heyerdahl, „Kon-Tiki ekspeditsiooni”	Miks igatsetakse olla keset metsikut puutumatut loodust? Kas Eestis leidub selliseid paiku, kus loodus on puutumatu ja metsik?	L. Ojamaa, „Hulkuwa kassi päewad”	Kass
	Tekstikatted maa-, mere- ja metsarahvast	Kuidas ja miks on suhtumine metsasse muutunud?		
	J. R. R. Tolkien, „Kaks kantsi”	Too entide mure tänapäeva ja kirjuta samasugune jutt, kus loodus saab oma tasakaalu häirimise pärast pahaseks. Mõttele välja tegelased, koht, probleem ja lahendus.		
	M. Heinsaar, „Kohtumine Taageperas”	Maa- ja linnaelu kõrvutamine.		
Merilin Aruvee. Labürint. Kirjanduse töövihik 7. klassile.	„Kärbikute, haldjate, entide ja mustade jõudude maailmas”	Mõttele, milliseid loodusjõude, loomi või vaime võiksid ärritada need tehnikaimed: lennukid, laevad, autod, elektriliinid, torud, kosmoselaevad, tehased? Vali üks paar ning kirjuta lühikene jutt looduse ja tehnika vastuolust.		
Veronika Kivisilla, Priit Ratasseppe ja Jürgen Rooste. Labürint. Kirjanduse õpik 8. klassile.	S. Hawking, „Kas inimkond näeb aastat 2106?”	Kas inimene on selline eriline liik, et tema säilimine on tähtis? Miks tuleb inimest esmalt vaadelda osana loodusest, olgugi et aastal 2006 elas (esimest korda ajaloos) üle poole inimkonnast linnas, st tehiskeskkonnas, mis on oma olemuselt loodusest üsna kauge, kohati isegi vastandlik?	F. Jüssi, „Molutamine”	Looduses olemine
	M. Atwood, „Orüks ja Ruik”	Uurige järele, millist kasu võib inimkond geenitehnoloogiast saada. Millised ohud siin peituvad? Milliseid muutusi võiks inimene looduses teha, millised uued geenitehnoloogilised „leiutised” sulle meeldiksid? Milleks neid tegelikult vaja oleks? Väitlusteema Kes on targem, kas loodus või inimene? ja peatüki lõppu lisatud loovülesanne Kas teadsid, et umbes 20% inimkonnast tarbib ligemale 80% kõigist kasutatavatest loodusvaradest ning tekitab ka suurema	F. Jüssi, „Nägin Eestit”	Eesti looduskauhid paigad, loodusvaatlus, loodusfotod

		hulga jäätmeid ja prahti planeedil? See on moodne lääne tarbimisühiskond. Kujutlege, et olete nt Parema Maailma kooli õpilased. Koostage ühiselt või koos rühmaga programm/arengukava/poliitiline manifest selle kohta, mida peaks meie ühiskonnas ette võtma, et pidurdada planeedi hävimist.		
	J. Rooste, „Ilm tuleks pühkida puhtaks ...”	Kas ja kuidas on sinul võimalik mõjutada maailma käekäiku?	„Rebane ja skunk”, „Ahv ja krokodill”	Loomad
			„Lanna järv”, „Rootsi kuninga kepp”	Looduslikud paigad
			„Ja Jumal lõi Maa”, „Sinisirje linnukene”	Maa
Merilin Aruvee. Labürint. Kirjanduse töövihik 8. klassile.	„Hiirele kasvatati katseks inimese kõrv”	Aastal 2006 elas (esimest korda ajaloos) üle poole inimkonnast linnas, st tehiskeskkonnas, mis on oma olemuselt loodusest üsna kauge, isegi vastandlik. Täida tabel, lisades 5 argumenti kumbagi tulpa. Argumente tuleb leida tulpa tehiskeskkonna poolt ja tehiskeskkonna vastu. Analoogne ülesanne oli ka õpikus. Samuti on selles peatükis aruteluküsimus: Kas teaduslikud eksperimendid inimese hüvanguks on lubatavad? Põhjenda. Mis on GMO? Kirjuta arutlus, kuidas suhtud sina GMO-toiduainetesse.	I peatükk „Kirjandus kui kunst”	Looduskaamera, looduspäevik, looduspilt, loodusobjektid, loomad
			IV peatükk „Kirjanduse ja ühiskond”	Loomad
			IV peatükk „Kirjanduse ja ühiskond”	Eestimaa kirjeldamine
Priit Rataspepp, Kirsi Rannaste ja Karl Martin Sinijärv. Labürint. Kirjanduse õpik 9. klassile.	K. Ehin, „Kaitseala”	Millisena kujutab luuletaja oma luuletustes linnakeskkonda? Too näiteid. Mida tähendab sinu jaoks linn?	J. Piiper, „Teekond Eesti ürgmetsadesse”	Mets
			„Puuraiuja”	Loomad, linnud, putukad, puud, taimed

	Loodusundi tekstikatkendid	Mille poolest sarnaneb loodususund tänapäeva looduskaitse põhimõtetega? Millist suhtumist loodusesse pooldad sina? Põhjenda	E. Enno, V. Grünthal-Ridala luuletused	Looduselamused
			J. Liiv, „Nõmm”	Mets
			H. Visnapuu, „Kolmas kiri Ingile”	Mets, päike, puud, lilled
			J. Kross, „Sel künkal algas imeline laas ...”	Mets
Merilin Aruvee. Labürint. Kirjanduse töövihik 9. klassile.	K. Ehin, „pärast tormi”	Mida peategelane leiab või ei leia rannalt ning mida see tähendada võiks. Samuti on foto veealusest plastikesemest ning koostöös pinginaabriga tuleb kirja panna probleemid ja lahendused, mis sul sellega seostuvad.	J. Piiper, „Teekond Eesti ürgmetsadesse”	Taime- ja loomariik, Eestimaa, hiis, hiiepuu
			A. Kivirähk, „Mees, kes teadis ussisõnu”	Küla- ja metsaelu
			Loodusfoto	Loodusfoto
	Esimese peatüki kokkuvõttev osa.	Viimasel ajal on inimesed üha enam pöördumas looduse rüppe. Leia sellele suundumusele poolt- ja vastuargumente.	Loits	Ilm
			M. Under, „Sirelite aegu”	Õitsvad sirelid
			K. Ristikivi, „Õunapuu”	Õunapuu
	H. Talvik, „Oli sügis”, J. Liiv, „Sügis”, G. Suits, „Sügise laul”	Aastaaeg, sügis.		

Priit Kruus. Kahekõne 1. 7. klassi kirjandusõpik.	M. Heinsaar, „Kohtumine Taageperas”	Maa- ja linnaelu kõrvutamine.	A. Kivirähk, „Mees, kes teadis ussisõnu”	Ussisõnade õppimine, selle vajalikkus
			J. Liiv, „Eile nägin ma Eestimaad”	Eestimaal aastal 1904
Priit Kruus. Kahekõne 1. 7. klassi kirjanduse töövihik.			J. Liiv, „Eile nägin ma Eestimaad”; J. Rooste, „Eile näen ma Eestimaad”	Eestimaal
			K. E. Sööt, „Metsateel”	Mets
			A. H. Tammsaare, „Õõbik ja lilled”	Mäed, kevad, hobune
Priit Kruus. Kahekõne 2. 8. klassi kirjandusõpik.	J. Kruusvall, „Puud”	Milles väljendub autori arvates inimese julmus puude vastu?	Mathura, „28. veebruar 2008”	Looduse täenduslikkus
	J. Kross, „Sel künkjal algas imeline laas ...”	Milline lugu peitub selles luuletuses ja miks mõjub see muinasjutulisena? Mille kohta ütlevad puud „Ei või! Ei või!”? Millisele tänasele probleemile see vihjab?	G. Durrell, „Minu pere ja muud loomad”	Korfu saar
	A. Valton, „Tagasi tulevikku”	2-3 lausega tuleb lahti mõtestada aforismid	L. Kängsepp, „Mina vandersell. Lõuna-Ameerika päeviku”	La Serena
	F. Jüssi, „Maikellukesed”	Kirjuta arutlus teemal „Kuidas hoida loodust?” või „Inimene – kas looduse kuningas?”, kasutades alustekstina Fred Jüssi mõtteid ja Arvo Valtoni aforisme.	W. Golding, „Kärbestele Jumal”	Saar
	D. Defoe, „Robinson Crusoe elu ja kummalised seiklused”	Robinson Crusoe ütleb, et „Oli mul ju kõike lõputult rohkem, kui eluks vaja” – kuivõrd kehtib sinu arvates see lause 21. sajandi inimeste igapäevaelu kohta? Aga sinu enda kohta?	G. Suits, „Ühte laulu tahaksin ma laulda”	Merelaine
	K. Ehin, „Kaitseala”	Miks võib kolimist Mohni saarele nimetada vastuvoolu ujumiseks?	G. Suits, „Oma saar”	Saar

			M. Under, „Sügisemaru”	Marutuul
			J. Kaplinski, „Lumi sulab”	Lume sulamine
			M. Underi „Sirelite aegu”	Õitsvad sirelid
			K. Merilaas, „Rannapääsuke”	Rannapääsuke
			M. Underi „Lööke”	Lööke
			J. Kaplinski, „Hakkasime pojaga koju tulema...”	Taevakehad
	Andres Ehin, Paul-Eerik Rummo, Ly Seppel, Jüri Üdi, Jaan Kaplinski, haikud	Aastaajad.		
			Peatükk „Kärsitud värsid” lõpus kokkuvõttev rühmatöö	Loodusnähtused
Priit Kruus. Kahekõne 2. 8. klassi kirjanduse töövihik.	K. Ehin, intervjuu	Kastide sees on esitatud väited. Otsi Kristiina Ehini vastustest vastuväited ja kirjuta need tema jutukastidesse. Väited, millega tuleb tegeleda: a.) reisimine on kulukas ega anna inimesele midagi juurde, b) linnas elades ei muutu suhtlemine kunagi koormavaks, c) taastuvenergia ei aita energiakriisi lahendada, sest ei sobi koduses majapidamises kasutamiseks, d) inimene peaks muretsema ainult oma kodu ümbruse pärast.	V. Grünthal-Ridala, „Metshaned”	Metsahaned
			D. Defoe, „Robinson Crusoe”	Saareelu
			K. Kruus, „Tervitus”	Hommik

			M. Under, „Sügismaru”	Marutuul
			M. Under, „Maadurannas”	Meri
			M. Loog, „Minu Tai”	Loodusnähtused
			T. Milling, „Jalgsi ümber maa”	Looduses viibimine
			A. H. Tammsaare, „Musta mere rannalt”	Rand, meri
			G. Durrell, „Minu pere ja muud loomad”	Korfu saar, Eestimaa
Priit Kruus. Kahekõne 3. 9. klassi kirjandusõpik.			T. Tasuja, „Kui ma koolist ära jooksen ja räästad tilguvad”	Looduse ärkamine
			G. Orwell, „Loomade farm”	Loomad
Priit Kruus. Kahekõne 3. 9. klassi kirjanduse töövihik.		Pole ühtegi teksti ega ülesannet, mis käsitleks keskkonna ja jätkusuutliku arengu teemat.		

LISA 2. TÖÖLEHED

TÖÖLEHT NR 1

Tunni teema: mets ja luule

Õpitulemused. Õpilane:

- tunneb luuletustes ära luulekujundeid (epiteet, võrdlus, metafoor, isikustamine jt) ja lausekujundeid (sõna- ja mõttekordus, pöördumine jt);
- oskab luuletusi lahti mõtestada, leiab tekstide kesksed mõtted;
- vastab teksti küsimustele oma sõnade või tekstinäidetega;
- avaldab oma arvamust ning põhjendab seda, valides selleks sobivaid näiteid nii tekstist kui ka igapäevaelust.

Lisavõimalused:

- koostada pildiseeria ühe luuletuse põhjal, nt Slide Show Creator, Picture Trail, Photo Story, Kizoa vm keskkonnas;
- ühe luuletuse ettekandmine erinevatel viisidel (sosinal, kiiresti, kurvalt, jämeda häälega jne).

1. Loe läbi Peep Ilmeti ja Leelo Tungla luuletus. Jälgi mõlema katkendi puhul peamõtet.

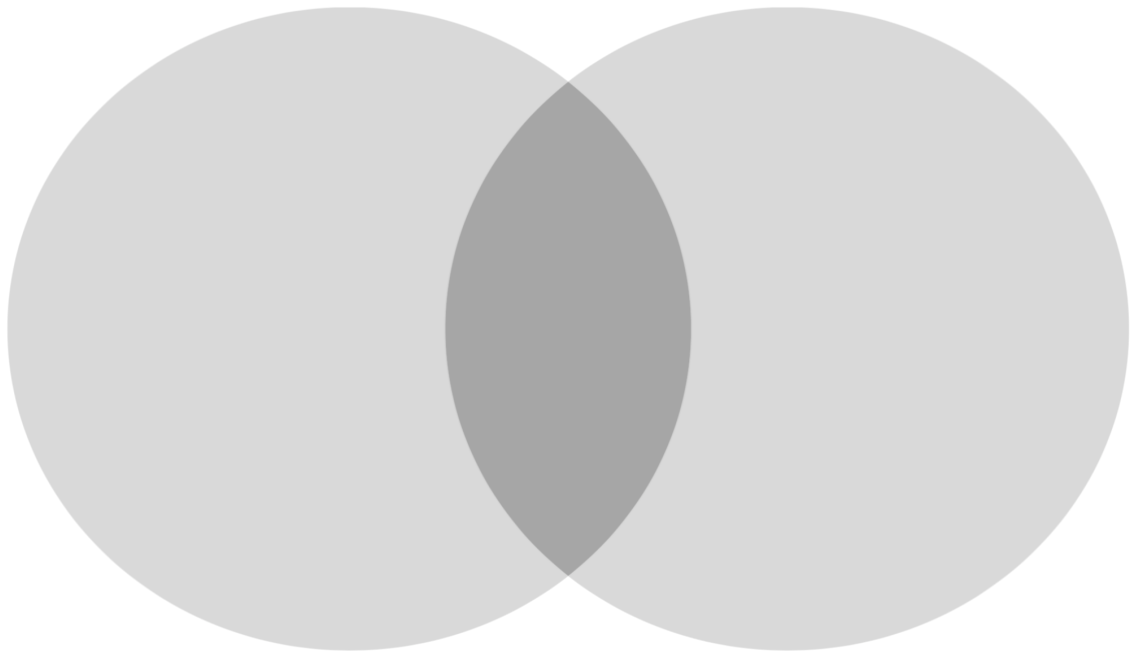
Peep Ilmet „Laastang”	Leelo Tungal „Las jääda ükski mets”
Iga laastatud maastiku tagamaal haigutab aplus iga laastatud maastiku needus tabab laastaja last kui üks maastik on laastatud siis alles algab suur taplus imekiirelt kaob kasu mis laastates saadud on tast iga laastatud maastikku tasapisi taastab suur loodus tema aru ei anna et mida ta teeb või mis moel ei ta laastajalt kysi kas taastang on tolele soodus ysna ükskõikselt puhastab paiga ka tyhermaa toel suurel loodusel varuks on veel terve igavik aega et saaks kehdest kurnuda läbi kõik tekkinud saast ammu laastaja silmad on suletud kontkõva kaega ikka myrgitab järglasi hõng tõusev laastatud maast.	Kuhu mõtled põgeneda hallist linnast? Kuhu mõtled pühapuid veel tooma minna? Kus veel muutub suhkruks vahtramahl sinu suus? Kes küll teab, mis ojast käivad joomas hirved? Kes veel kuulab linde, kui on laulmas kirved? Kuuled, langeb laaste sinu endagi puust... Laas seisku ikka kui lapsepõlv sul meeles! Sääl, kus kord hiiepuud saatsid sinu tee – sääl ei või kõnelda karmis kirvekeeles. Kuuseladvaristidel on lund ja vaikust. Õhus tundub karsket vahtramahla maiku. Äkki lõikub vaikusesse kiljudes saag... Hoia nagu kodumaja metsanõlve! Hoia puutumatuks nagu lapsepõlve! Hoia alles metsad, millest toetust saab maa! Laas seisku ikka kui lapsepõlv sul meeles! Sääl, kus kord hiiepuud saatsid sinu tee – sääl ei või kõnelda karmis kirvekeeles. Las jääda ükski mets lindude jaoks alles! Las jääda ükski nurk nukruste jaoks alles! Las jääda ükski laas leidmiste jaoks alles!
Kogumikust “Sõõlatud luule” (2013, lk 204)	https://tungall.weebly.com/laulusonad.html

- ❖ laastama – lõhkuma ja purustama, oluliselt kahjustama või hävitama;
- ❖ aplus – ahnus, täitmatus;
- ❖ kurnuma – immitsema, vähehaaval nõrguma;
- ❖ kae – silmahaigus;
- ❖ laas – põlismets, suur mets;
- ❖ laast – siin: õhuke puutükk.

2. Mille poolest sarnaneb ja erineb 20. ja 21. sajandil kirjutatud luuletus? Kas murekohad on ajas muutunud? Analüüsi luuletuste peamõtet, sõnumit, sisu ja kirjuta Venni diagrammi erinevused helehallidesse ringidesse ning sarnasused keskele tumehalli alasse.

„Laastang”

„Las jääda ükski mets”

3. Kuula laulu „Las jääda ükski mets”. Muusika Andres Valkonen, esitaja Tõnis Mägi <https://www.youtube.com/watch?v=ILmNDbyneuE>. Mida annab viisistamine luuletusele juurde?

.....

.....

.....

.....

4. Milliseid erinevusi luuletuste kirjapildi, sõna- ja kujundikasutuse ning riimi osas märkad?

	Peep Ilmet „Laastang”	Leelo Tungal „Las jääda ükski mets”
Kirjapilt		
Sõnakasutus		
Riim (rist-, süli-, paarisriim, vabavärss jne)		
Kõnekujundid (võrdlus, epiteet, metafoor jne)		
Lausekujundid (sõna- ja mõttekordus, retooriline pöördumine jne)		

5. Otsi internetist või enda telefonis olevast albumist foto, mis annaks kõige paremini edasi mõlema luuletuse sõnumit. Põhjenda valikut. Lisa juurde korrektne allikaviide, kust foto pärit on. Saada küsimuse vastus õpetajale e-kirjaga.

TÖÖLEHT NR 2

Tunni teema: luule, metsade raie

Õpitulemused. Õpilane:

- oskab luuletust lahti mõtestada;
- leiab teksti keskse mõtte, sõnastab loetud katkendi teema, probleemi ja peamõtte;
- oskab vastata teksti põhjal oma sõnade või tekstinäidetega fakti-, järeldamis- ja analüüsiküsimustele;
- arutleb probleemide ja väärtushoiakute ning põhjus-tagajärg seoste üle, avaldab oma arvamust ning põhjendab seda;
- koostab liftikõne ja kannab selle ette.

Lisavõimalus:

- õpilased koostavad Hasso Krulli „Metsa” põhjal piltluule või kujundi(d), võttes aluseks kolm olulisemat märksõna luuletuses.

1. Loe Hasso Krulli loetud luuletust „Mets”.

2. Kuula ja vaata Hasso Krulli luuletust „Mets”

<https://www.youtube.com/watch?v=aMue3Y4Gv80>

Mets

Mets. Täna on siin väga vaikne.

Täna ei unda saed, ei kiunu harvester,
siin ei olegi kedagi. Isegi
mitte puid.

Kas keegi märkab kusagil mõnda looma?

Ei. Siin ei käigi loomad.

Loomad ei hulgu siin juba ammu enam,
isegi libahunte pole. Ainult
mets.

Siin metsas ei ole isegi tuult.

See mets ei mühise. Kuskil ei praksu oks,
ei lange leht, ei kägise murdunud tüvi,
kuskil ei laula ainuski lind.
See on Eesti mets.

Kuulake vaikuse häält. Kuulake vaikides.

Kuulake, kuidas ta iniseb tasa, kuidas ta niutsub,
kuidas ta tahab midagi öelda, aga ei oska,
kuidas ta piniseb nagu sääsk.

Kuulake vaikuse kõminat. Vaikuse raginat.

See otse kummitab kõrvus.

Kummitusvaikus. Kummita, kuldne loom.

(Hasso Krulli luulekogumik „Euroopa”, 2018, lk 49)

3. Vasta luuletuse põhjal küsimustele.

Milline on luuletuse teema, sõnum ja meeleolu?

.....

.....

.....

Mida annab Hasso Krulli enda loetud luuletuse video tekstile juurde?

.....

.....

.....

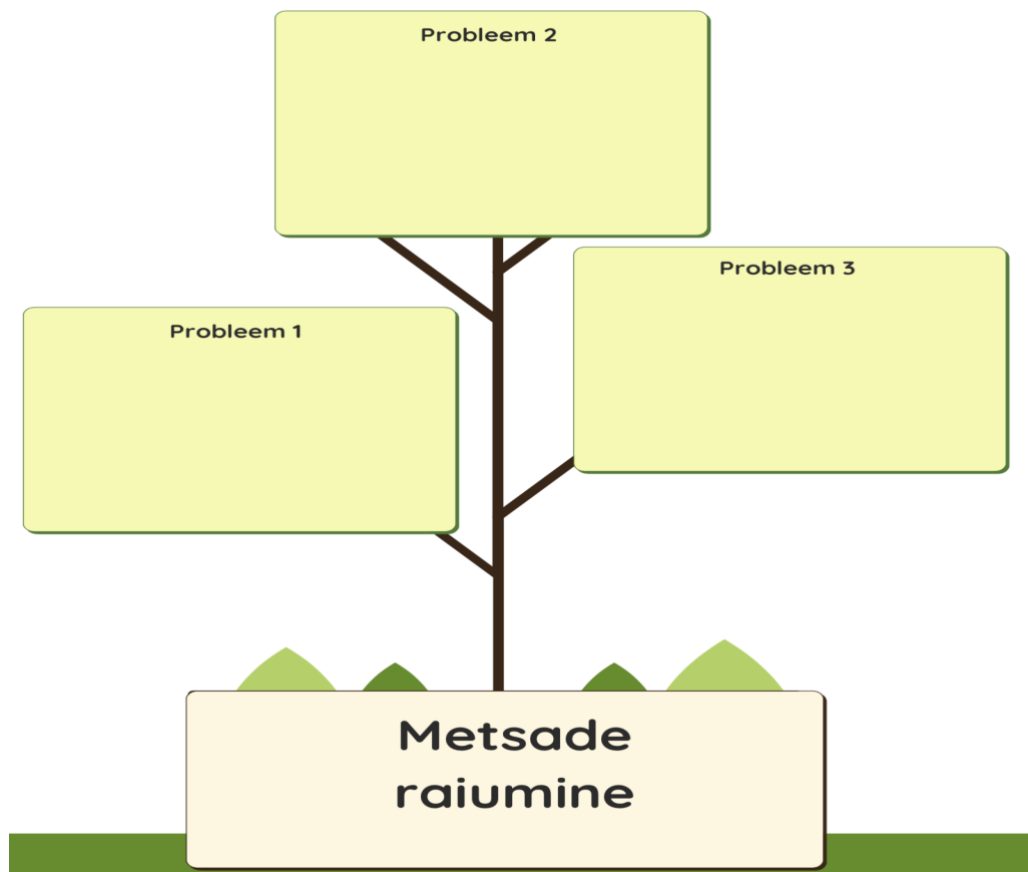
Keda või mida võiks luuletuses sümboliseerida kuldne loom?

.....

.....

.....

4. Kirjuta igale puuksale, milliseid probleeme toob endaga kaasa metsade liigne raiumine.

5. Kuidas on sinu arvates aegade jooksul suhtumine metsa muutunud? Miks see nii võiks olla?

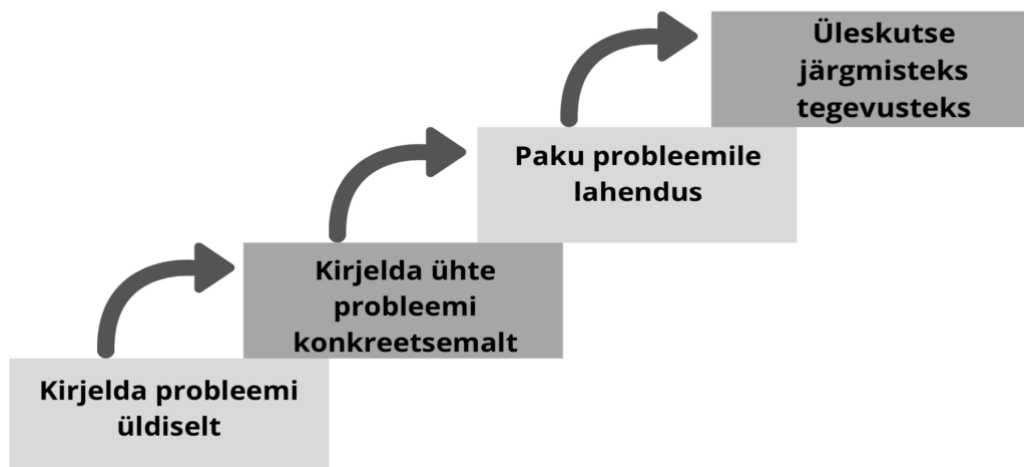
.....

.....

.....

6. Koosta liftikõne. Liftikõne on hästi läbimõeldud, sisutihe ja lühike (30-60 sekundit) ülevaade selle kohta, milliseid probleeme toob endaga kaasa metsade raiumine. Abiks on joonisel kujutatud liftikõne etapid. Võid enda mõtted märksõnadena kirja panna etappide juurde või kirjutada kõne punktiirjoonele.

Liftikõne 4 etappi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

TÖÖLEHT NR 3

Tunni teema: luule, meri ja reostus

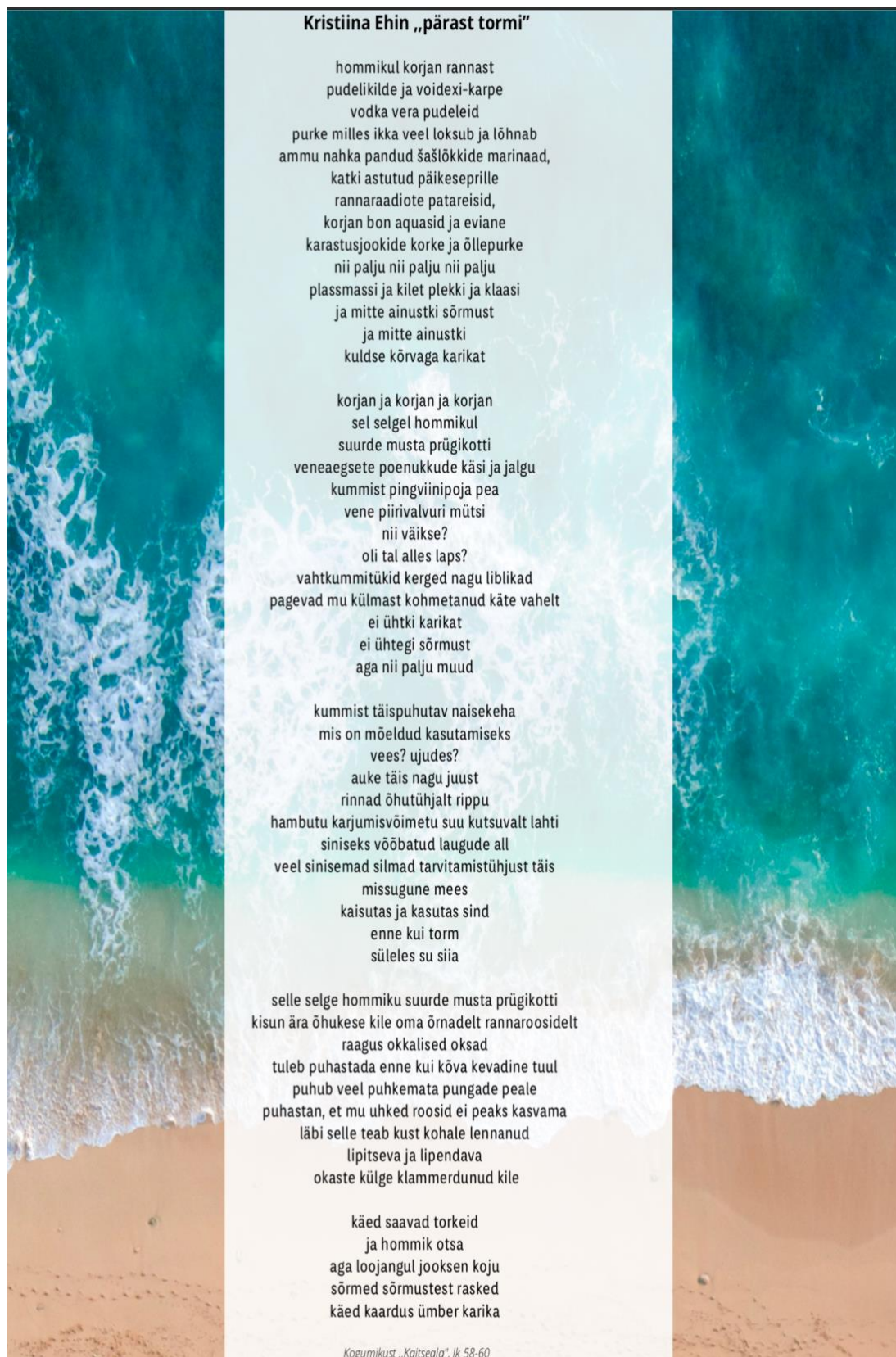
Õpitulemused. Õpilane:

- oskab luuletust lahti mõtestada;
- tunneb tekstis ära kujundeid ja sümboleid;
- oskab vastata teksti põhjal oma sõnade või tekstinäidetega fakti-, järeldamis- ja analüüsiküsimustele;
- avaldab oma arvamust ning põhjendab seda, valides selleks sobivaid näiteid nii tekstist kui ka igapäevaelust.

Lisavõimalused:

- õpilased koostavad loetud luuletuse põhjal paaris või rühmas töötades digipiltidest fotoromaani. Selleks valitakse luuletusest sobivad katkendid, leitakse internetist sobivad fotod, kirjutatakse tekst või kasutatakse luuletuse tsitaate, lisatakse soovi korral muusika;
- õpilased kirjutavad luuletuse põhjal uudise kohalikku ajalehte.

1. Loe läbi Kristiina Ehini luuletus „pärast tormi”.

2. Pane punktide kaupa kirja, mida korjas peategelane pärast tormi rannast.

3. Mida soovib autor rannaleide silmas pidades inimkonna kohta öelda?

.....

.....

.....

.....

4. Paku välja lahendusi, kuidas oleks võimalik neid inimeste pahesid muuta?

.....

.....

.....

5. Mida sümboliseerivad luuletuses *sõrmused, karikad, roos* ning rannast leitud *praht*?

.....

.....

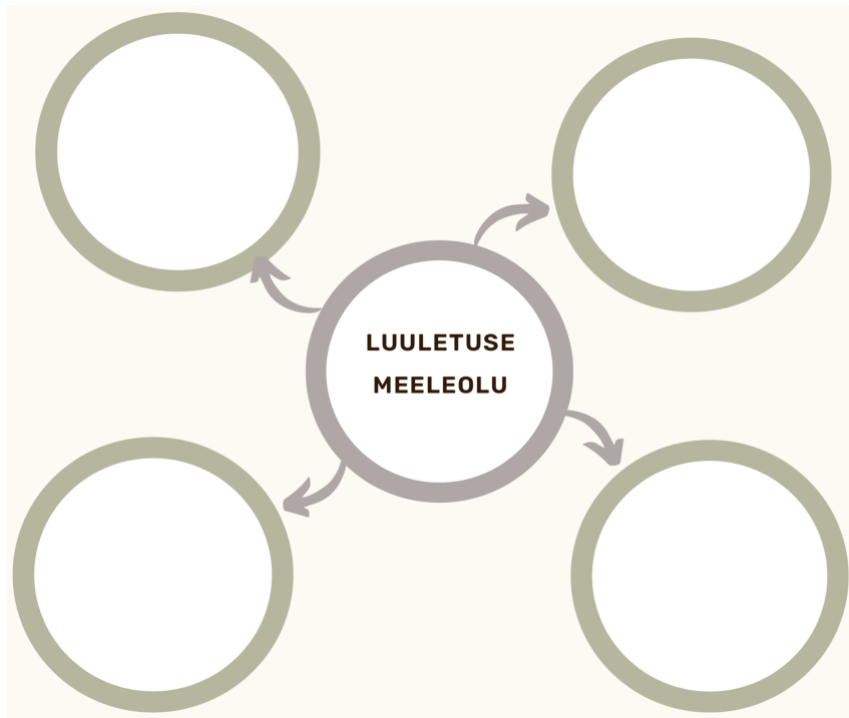
.....

6. Milline aastaag ja ilm on luuletuses? Leia vastavad luuleread.

.....

.....

7. Milline on luuletuse meeleolu? Leia luuletusest vastavaid (omadus)sõnu ja väljendeid, mille abil autor seda edasi annab.

8. Kujuta ette, et klassitahvel on lõuend. Luuletusele toetudes kirjelda pinginaabrile, mida lõuendile joonistaksid. Iga õpilane saab võimaluse joonistada tahvlile 1-2 asja, eset.

TÖÖLEHT NR 4

Tunni teema: luule, plastijäätmed

Õpitulemused. Õpilane:

- oskab luuletust lahti mõtestada;
- sõnastab loetud luuletuse sõnumi;
- oskab vastata teksti põhjal järeldamis- ja analüüsiküsimustele;
- avaldab ja põhjendab oma arvamust, valides sobivaid näiteid nii tekstist kui ka igapäevaelust.

Lisavõimalused:

- akrostihhoni kirjutamine teemal „Plast”;
- õpetaja loeb luuletuse ette, õpilane räägib selle oma sõnadega teisele õpilasele edasi (loob enda suhte teemaga, sõnastab selle ümber);
- õpilased tutvuvad veebilehega

[https://www.koda.ee/sites/default/files/content-type/content/2018-](https://www.koda.ee/sites/default/files/content-type/content/2018-02/Plasti%20strateegia.pdf)

02/Plasti%20strateegia.pdf lehega ning koostavad plastijäätmete kohta käiva vaatmiku.

1. Loe läbi Livia Viitoli luuletus „Puhast leiba ja vett” ning kirjuta iga stroofi (salmi) kõrvale selle mõtte. Sõnasta luuletuse sõnum tervikuna?

Livia Viitol „Puhast leiba ja vett”

Mõtlen sulavatele liustikele,
delfiinidele, merihobudele,
angerja teekonnale,
näkineidudele ja sireenidele,
kes ei laula enam ammu kalade,
vaid puntraks keerdunud
plastikumägede keskel.
Kui palju on neil aega?
Kui palju on meil aega?

Kas me jõuame andestada
kilekotibuumi vallapäästjatele
ja neile, kes pidasid nailonsärki,
plasttopsi ning -kõrt arengu näitajaks,
kuigi igas särgis, topsis, kõrres ja kotis
oli lõks, mida tassiti riigist riiki,
ilma et seda oleks märganud ükski toll?

Kui palju jääb aega,
enne kui rahvahulk
asub ründama muuseumiuksi,
et kätte saada puust hapupiimapütsik
ja kasetohust leivakarp -
me reliikviad?
Meie istume raiesmikul
kõrge kännu otsas
otsekui kuningad troonil
ning teretame
mõranenud savikruusi põhjast
vastu vaatavat
omaenese peegelpilti.

Ja kui meilt küsitakse,
kas me tunnete teda
sääil savikruusi põhjas,
vastame hetkegi kõhklemata:
tema on kogu aeg kohal,
kõneleb meiega,
lohutab meid,
kuid jääb poolelt sõnalt vait,
kui küsida talt
puhast leiba ja vett.

Kogumikust „Suursuleaeg”, lk 10–11

- ❖ *sireen* – lauluga meremehi hukutav noore naisena kujutatud loodusvaim;
- ❖ *pütsik* – väike anum, pütike;
- ❖ *reliikvia* – kallis mälestusese, püha säile;
- ❖ *raiesmik* – ala, kust mets on maha raiutud.

2. Mida võiks luuletuse terviksõnumist järeldada?

.....

.....

3. Miks on sinu arvates luuletuse pealkiri „Puhast leiba ja vett”? Kas see kattub terviksõnumiga?

.....

.....

.....

4. Jooni luuletuses alla sinu arvates huvitavad või tähenduslikud sõnakujundid ja väljendid. Põhjenda oma valikut.

.....

.....

.....

.....

5. Maailmas satub igal aastal ookeanidesse 5–13 miljonit tonni plasti ning Euroopas tekitatakse igal aastal umbes 25,8 miljonit tonni plastijäätmeid (<https://www.koda.ee/sites/default/files/content-type/content/2018-02/Plasti%20strateegia.pdf>).

Kuidas saaksime ühiskonnas vähendada plasti tootmist ja tarbimist?

Mida saaksid sina tarbijana juba praegu teha, et vähendada plasti kasutamist?

Ühiskond	Mina tarbijana

TÖÖLEHT NR 5

Tunni teema: mets proosas

Õpitulemused. Õpilane:

- oskab vastata teksti põhjal oma sõnade või tekstinäidetega fakti-, järeldamis- ja analüüsiküsimustele;
- arutleb probleemide ja väärtushoiakute ning põhjus-tagajärg seoste üle, avaldab oma arvamust ning põhjendab seda;
- koostab ja esitab klassi ees omaloomingulise töö (mõtiskluse).

Lisavõimalused:

- kirjandi kirjutamine keskkonnaprobleemidest;
- regilaulu koostamine mõnest keskkonnaprobleemist ja selle rühmades ettekandmine.

1. Asud lugema Valdur Mikita tekstikatkendit „Metsaeestluse koda”. Ennusta pealkirja põhjal, millest võiks katkendis juttu tulla?

-
-
-

2. Loe läbi tekstikatkend ja ringita esimeses ülesandes värviliselt need mõtted, mis sinul loetud tekstiga kattusid.

Metsaeestluse koda

Oma loodustunnetuse poolest oleme põhjamine segu indiaanlastest ja jaapanlastest. Elu näitab sageli, et paljud asjad, mida inimesed vaistlikult õigeks peavad, osutuvadki mingil hetkel tõeks. Üks selliseid nähtusi on näiteks vanad metsad. Väga raske on öelda, mis inimesi tegelikult sinna tõmbab. Kuid seal jalutamine mõjub hästi nii meie tervisele kui vaimule.

Eesti loodus on osutunud märksa püsivamaks kui meie keel, geenid ja kultuur. See on omamoodi ime. See „ürglike metsade kodu” on aidanud üle elada nii keelevahetuse, verevahetuse kui kultuurivahetuse. Vana läänemeresoome kultuuri oleme suuresti välja vahetanud Euroopa kultuuri vastu, vana küttide-korilaste keele moodsa kultuurkeeke vastu. Kuid meie kõige vanemad hõimkondliku eneseteadvuse osad pärinevad siiski iidsetest soome-ugri maastikest. Kultuuri- ja keelevahetuse võime ehk veel kuidagiviisi üle elada, ent kui vahetame lõplikult välja eesti looduse, pole meil enam mingit lootust. Seepärast on mets tähtis.

Maaailmas valitseb suur veepuudus, õhupuudus, toidupuudus, ruumipuudus, maa- ja mullapuudus, järjest teravamaks muutub parasniiske ja jaheda kliima puudus. Põhjamaisest kliimast saab ilmselt juba vähem kui sadakonna aasta pärast suur luksus, eluressurss, millele joostakse tormi kaugemaltki. Kuna siin on lisaks veel viljakad mullad, siis järelalus saab olla vaid üks: põhjamaad, Eesti sealhulgas, on kaugemas tulevikus ilmselt üks hinnatumaid elupaiku Maal. See võib ühekorraga olla nii hea kui halb uudis, sest paradiisi väravatel käib tihtilugu kibe olelusvõitlus.

(Valdur Mikita „Kukeseene kuulamise kunst. Läänemeresoome elutunnet otsimas”. Tartumaa: Välgi metsad, 2017, lk 73-74).

3. Mida võiks tähendada katkendi pealkiri „Metsaeestluse koda”?

.....

.....

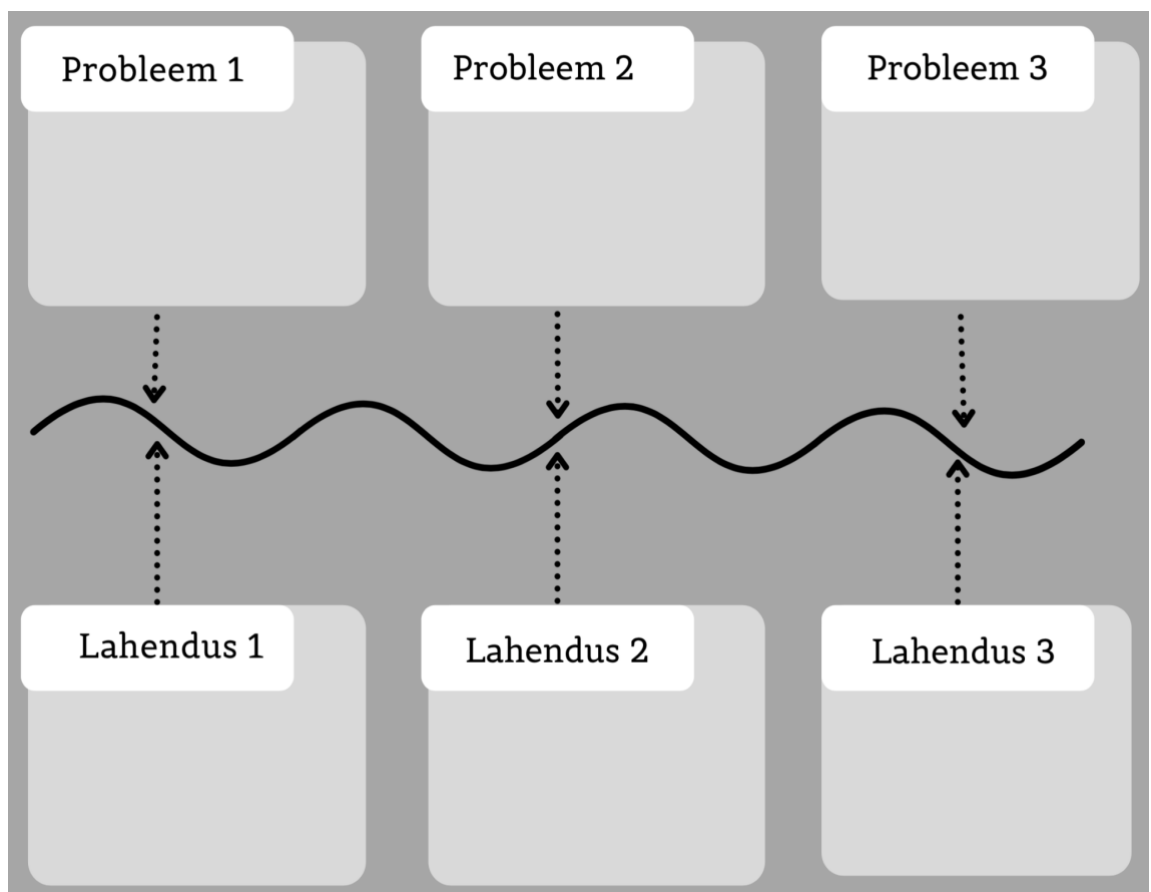
.....

4. Mille pärast autor muret tunneb?

.....

.....

5. Milliseid keskkonnaprobleeme pead sina oluliseks? Kuidas neid oleks võimalik lahendada? Pane oma mõtted märksõnadena kirja.

6. Vabakirjutamine: kirjuta vihikusse 10 minuti jooksul eelmisest ülesandest lähtuvalt mõtisklus, kus tood välja sulle olulised keskkonnaprobleemid ja võimalikud lahendused sidustekstina. Loe oma kirjutis klassi ees ette.

TÖÖLEHT NR 6

Tunni teema: mets rahvaluule- ja proosatekstides

Õpitulemused. Õpilane:

- leiab teksti kesksed mõtted, sõnastab loetud katkendite sõnumi ja peamõtte;
- oskab vastata teksti põhjal fakti-, järeldamis- ja analüüsiküsimustele;
- kirjutab omaloomingulise telestihhoni;
- oskab eristada rahvaluule lühivorme (vanasõnu ja kõnekäände) ning nende tähendust.

Lisavõimalused

- õpilased kasutavad folklore.ee andmebaasi metsateemaliste vanasõnade ja kõnekäändude leidmiseks. Rühmades valmistatakse eri vanasõnade või kõnekäändude põhjal plakat, esitlus vms. Seletatakse vanasõnade tähendust, leitakse selle kasutamise kohta näiteid igapäevaelust;
- kirjutada loovjutt, kus on kasutatud töölehel/rühmatööde plakatitel olevaid vanasõnu ja/või kõnekäande.

1. Loe läbi kaks katkendit metsa teemal. Jälgi mõlema katkendi puhul peamõtet.

Mets on tühjaks jäänud. Vaevalt kohtad kedagi, sitikad muidugi välja arvatud. Nendele ei mõjuks nagu miski, nemad ikka sumisevad ja pinisevad, nii nagu enne, nii ka nüüd. Lendavad verd imema või hammustama, ehk siis ronivad niisama mõttetult su jalale, kui sa nende teelette satud, ja sibavad seal edasi-tagasi, kuni sa nad maha pühid või laiaks lööd. Nende maailm on ikka endine – aga ega see niiviisi jää. Küll lööb ka sitikate tund! Mina seda muidugi ei näe, keegi ei näe. Aga ükskord see tund lööb, mina tean seda päris kindlalt.

(Andrus Kivirähk „Mees, kes teadis ussisõnu”. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007, lk 5)

Mets pole muidugi enam meie igapäevane keskkond, meie pole enam ammu päris metsaelanikud nagu mõned rahvakillud Aafrikas, Lõuna-Ameerikas ja Kagu-Aasias. Põlluharijad ja karjapidajad jäävad metsast eemale, aukartus metsa ees aga kestab kaua. See oli ka meie esivanematel veel paarsada aastat tagasi. Sugurahvastel, nagu maridel, on see aukartus alles tänini. Marid teretavad metsa. Eestlased uskusid, et metsal on oma elu ja omad säädused, millega metsas käija, jahiline, marjuline, puuraiuja peab arvestama. Muidu saab mets pahaseks, võib inimese eksitada või saata talle kaela mõne nuhtluse: metsast võib tulla hunt lambaid murdma, kull kanu kitkuma /---/

Sõnal „mets” oli vanasti üldisem tähendus. Mets oli peaaegu seda, mis nüüd loodus, see, mis jääb väljapoole meie võimu ja meelevalda. Võrumaal oli „mõts” see, mis jäi kodust eemale. Esivanemate metsatarkus on nüüd ununenud, ununemas. Mets, loodus aga ei unusta meid ja seda ülekohut, mis me temaga teeme. Ja maksab kätte. Tormidega, uputustega, taudidega, viirustega, tulekahjudega.

(Jaan Kaplinski „Looduses ja loodusega. Mälestusi - mõtisklusi”. Tallinn: Paradiis, 2020, lk 146-147)

2. Jaan Kaplinski kirjutab, et loodus ei unusta tehtud ülekohut ja maksab kätte. Kas sa nõustud kirjaniku seisukohaga? Põhjenda.

.....
.....
.....
.....
.....

3. Vasta analüüsikolmikus olevatele küsimustele.

Analüüsikolmik

```
graph TD; A[MIS ON PROOSAKATKENDITE SÕNUM, PEAMÕTE?] --- B[KUIDAS VÕIB METS INIMESELE KÄTTE MAKSTA?]; A --- C[MIKS OLI METS ESIVANEMATELE OLULINE?]; B --- C;
```

The diagram consists of three rectangular boxes arranged horizontally, connected by lines. Each box has a light gray header section containing a question in Estonian, and a larger white body section below it. The first box on the left asks about the economic value of forests. The middle box asks about the ways forests benefit humans. The third box on the right asks about the cultural significance of forests for ancestors. The boxes are interconnected, suggesting these aspects are related and influence each other.

MIS ON PROOSAKATKENDITE SÕNUM, PEAMÕTE?

KUIDAS VÕIB METS INIMESELE KÄTTE MAKSTA?

MIKS OLI METS ESIVANEMATELE OLULINE?

4. Kirjuta loetud tekstide sõnumit, peamõtet silmas pidades telestihhon. Tegu on luuletusega, kus lause annavad kokku värsside viimased tähed.

Näiteks: Meile mets on väga tähtis

..... **M**
 E
 T
 S

5. Mida tähendavad tekstikatkendis olevad fraseologismid ehk sõnade püsiühendid?

(Kedagi) laiaks lööma -

.....

Tuleb (sitikate) tund -

.....

6. Metsaga on seotud veel mitmeid kõnekäände ja vanasõnu. Kirjuta väljendi taha, kas tegu on kõnekäändu või vanasõnaga. Lisa väljendi selgituse ette õige väljendi järjekorranumber.

Nr	Väljend	Kõnekäänd või vanasõna	Nr	Väljendi selgitus
1.	Ei näe puude taga metsa.			Jagelevad, klaarivad vahekordi.
2.	Metsa saatma.			Kuidas sina mulle, nõnda mina sulle.
3.	Varane vasikas läheb metsa.			Ta eksis, tegi vea, pani mööda.
4.	Nõnda kui mina metsale, nõnda mets minule.			Näitlikult ja lihtsalt midagi selgeks tegema.
5.	Mets on vaese mehe kasukas.			Põrgusse saatma, loobuma.
6.	Jagavad puid ja maid.			Ta ei taba olulist.
7.	Pani vastusega puusse.			Esimene katse ebaõnnestus.
8.	Tee puust ja punaseks ette.			Toitu, peavarju jm hädavajalikku andma.

TÖÖLEHT NR 7

Tunni teema: proosa, puhas joogivesi

Õpitulemused. Õpilane:

- oskab vastata teksti põhjal oma sõnade või tekstinäidetega fakti-, järeldamis- ja analüüsiküsimustele;
- arutleb katkendi põhjal teksti põhiteema, probleemid, idee;
- arutleb probleemide ja väärtushoiakute ning põhjus-tagajärg seoste üle, avaldab oma arvamust ning põhjendab seda;
- koostab omaloomingulise teksti (vaatepunkti vahetus) ning kannab selle klassis ette.

Lisavõimalus

- kirjutada joogivee kohta üks instaluuletus või tviteratuur. Instaluule on Instagrami platvormil postitatud luuletus. Tviteratuur on ilukirjanduslik tekst, mis pole pikem kui 140 tähemärki. Postitatakse tavaliselt Twitteris.
- loetud teksti kohta koostada Crossword Labsi, Eclipse Crosswordi või muus veebikeskkonnas ristsõna.

1. Loe läbi Kristel Vilbaste raamatust „Looduskirju” pärinev tekstikatkend „Meie igapäevane joogivesi”.

Ühel hommikul autos kooli sõites hüüatas mu tütar Aotäht üsna õnnetult: „Emme, täna on kehaline ja ma unustasin veepudeli koju ja mul on alati peale jooksmist nii suur janu!” Muidu pärisin ma siis üllatunult, et kas siis koolis vett kraanist juua ei saa.

Ma olen alati mõelnud, et matkaveepudel on lastel koolis kaasas vahvuse pärast, aga nüüd selgitas tütar, et asjal on ikka praktiline mõte. Et eelmisel aastal oli kooli suur joogiveepudel üsna nende klassis lähedal, aga nüüd sinna pärast kehalise tundi enam ei jõua. Küsisin siis, et kas riitusruumi kraanidest ei saa juua. Ja suur oli minu üllatus, kui tütar ütles, et tema WC kraanist juua ei julge ja ei taha.

Meie auto tuhises seda vestlust pidades just mööda Tartu Meltsiveski Konsumist, mille alt kunagi uhkas välja hiigelsuur allikas ja mis tänapäevalgi, mattununa annab joogivee 60% tartlastest. Nii et proovisin siis lapsele selgitada, et Tartu kraanidest joomine pole üldsegi halb. Et pigem on pudelivee puhul tegemist sageli mitu nädalat seisnud veega, milles selle aja jooksul võib ka midagi kasvama hakata, sest loodus tühja kohta ei salli. Et Tartu kraanivesi on väga puhas vesi, veejaamades kontrollitakse selle puhtust pidevalt ja et see vesi on pidevalt uuenev, voolav. Et vähemalt tartlased on õnnelikud inimesed siin ilmas, kuna saavad kraanist peaaegu tasuta juua ülipuhast vett. Koolis võiksid küll olla sellised kraanid, millel otsad ülespoole, nagu vanasti koolides olid. Mõnel pool on need kindlasti veel alles.

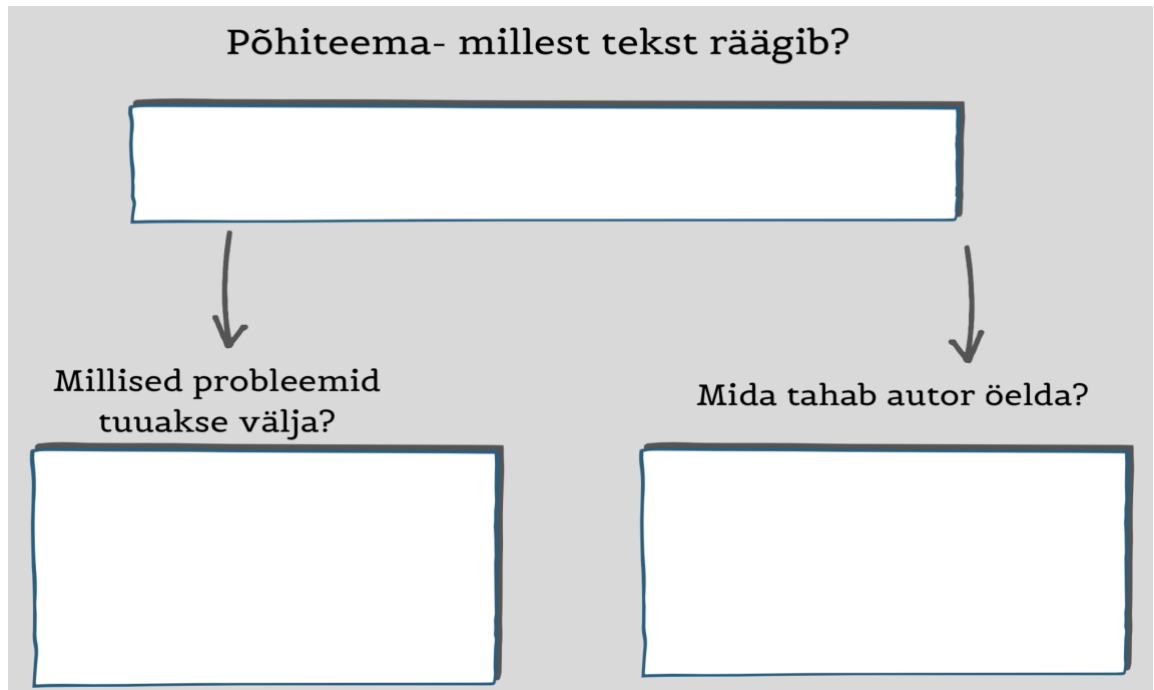
Tütrega arutati pani mind aga mõtlema. Veel 20 aastat tagasi ei tulnud ühelegi eestlasele pähe poest vett osta, õigupoolest polnud seda saadagi, sest polnud mõtet toota mittevajalikku asja. Tõsi, Tallinnas, Pärnu ja Saaremaa kraanivesi polnud kiita, aga ka see elati üle. Pudelivee tarbijaid peeti peenutsejateks, maailmas ringi rännateski täideti oma joogipudel kraanist.

Kas tõesti on olukord 20 aastaga sootuks muutunud? Tegin Facebookis oma sõprade seas küsitluse: „Kas jõite enne või hommikusöögi ajal vett ja kas see oli pudelivesi, kraanivesi või allikavesi?” Vastuseid tuli kiiresti üle 80. Ja mu süda sai rahu.

Selgub, et rohkem kui iga teine tarvitas hommikul söögiks kraanivett, vahel pandi sinna sisse hõbelusikas või mett või puhastavat šungiiti, või siis puhastati vett Brita filtri või kristallidega. Iga kümnes jõi kaevuvett, iga kaheteistkümnes jõi vett keedetuna, kas kohvi või teena. Tõsi, iga kolmeteistkümnes jõi pudelivett, nimetati Värskat, Saku Lätet või Borjomit. Iga neljateistkümnes jõi allikavett. Allikavett oleks joonud ka osa kraanivee jookjatest, aga see oli parasjagu otsa saanud. Iga kahekümnes väitis, et ei joonud hommikul vett, võibolla jõi siis mahla või midagi muud./—/

(Kristel Vilbaste „Looduskirju”. Tartu: Petrone Print, 2016, lk 171–173).

2. Leia tekstist vastused järgmistele küsimustele.

3. Loe veel kord teksti ning vasta küsimustele.

Miks on ema sõnul Tartu kraanivesi puhas?

- a)
- b)

Miks ei ostetud 1996. aastal pudelivett?

.....

.....

Kui paljud Facebookis vastanutest jõid hommikul kraanivett?

.....

.....

Milliste firmade pudelivett toodi küsitluses kõige rohkem välja?

.....

.....

4. Tekstikatkend on kirja pandud ema vaatepunktist. Kirjuta hommikul juhtunust Aotähe vaatepunktist, lisades ka omi mõtteid.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. Kirjuta akrostihhon teemal “Joogivesi”. Akrostihhon on luuletus, mille värsside algustähed annavad kokku lause. Selgita, millised mõtted, tunded sõnaga joogivesi seostuvad. Näiteks:

Loodus meile palju tähendab.

Oleme osa temast.

...

J.....

O.....

O.....

G.....

I.....

V.....

E.....

S.....

I.....

TÖÖLEHT NR 8

Tunni teema: proosa, keskkond, kunst

Õpitulemused. Õpilane:

- oskab vastata teksti põhjal oma sõnade või tekstinäidetega fakti-, järeldamis- ja analüüsiküsimustele;
- kasutab esitatud väidete tõestamiseks tekstinäiteid;
- sõnastab katkendi keskse teema, probleemi ja peamõtte;
- avaldab oma arvamust ning põhjendab seda, valides selleks sobivaid näiteid nii tekstist kui ka igapäevaelust.

Lisavõimalused:

- tekstikatkendi lõpus olevad sõnaselgitused võib ära võtta ning lasta õpilastel endil sõnade tähendusi Õigekeelsussõnaraamatust või Sõnaveebist otsida;
- kirjandi kirjutamine keskkonnaprobleemidest;
- pärast lugemist teksti sisu märksõnadega, joonistuse, skeemina või muul moel fikseerimine ning loodud kokkuvõtte põhjal oma sõnadega teksti ümberjutustamine;
- joonistada lähtuvalt Edward von Lõnguse kõnest ise üks pilt/maal.

1. Aastal 2019 andis välisminister Sven Mikser üle välisministeeriumi kultuuripreemia tänavakunstnik Edward von Lõngusele digitänavakunsti projekt „(R)estart Reality” eest. Selle puhul kirjutas Edward von Lõngus Bernt Notke „Surmatantsule” viitava kõne. Loe katkend Edward von Lõnguse kirjutatud kõnest läbi ning vasta küsimustele.

Ma tänan kõiki, kes on mu loomingu ära tundnud ning enda omaks kuulutanud. Minu kunst ei püüa luua tühja ilu ega pakkuda esteetilist naudingut. Minu kunst levitab sõnumit. Kui ma olen vahel tabanud õiget närvi, siis seda vaid seepärast, et püüan väljendada tõde. Võimalikult brutaalselt, ausalt ja otsekoheselt. Aususest tõe enese vastu ei saa ma ka siinkohal jätta kasutamata võimalust, et tänusõnade jagamise asemel rääkida olulisematel teemadel. /—/

Viissada aastat tagasi Bernt Notke poolt maalitud Niguliste kiriku Surmatants kõneleb inimeste heitlusest surmaga. Nende päritolust või maisest staatusest hoolimata tirib surm kõiki ühtmoodi tantsule. Inimesed maalil seisavad aga justkui kohtumishetkest rabatuna ega paista omavat erilist indu vikatimehe tantsuga kaasa minna. Tänapäeva surmatants käib teisiti. Tänapäeva surmatants on fanaatiline reiv, kus inimene vihub pöörases hoos tantsu surmaga käsikäes.

Inimene ja surm on osutunud suurepäraseks partneriteks. Surm löikab nüüd suurema kaarega kui kunagi varem, kuid vikati asemel on tal palju moodsamad vahendid. Moodne surm on industrialiseeritud, mehhaniseeritud, kalkuleeritud, muudetud tehasteks, masinateks, numbriteks ja kasuteguriteks. Surma pakendatakse ja turundatakse, seda ostetakse, müüakse ja vahendatakse. Surma pritsitakse põldudele, lõigatakse raiesmikel, heidetakse ookeanidesse ja paisatakse atmosfääri. Surmatööstus töötab täistuuridel. Üksikhingede asemel löikab surm nüüd terveid liike. Sadu liike päevas, tuhandeid kuus, kümneid tuhandeid aastas. Kuues massiväljasuremine on täies hoos. Projektsioonid lähitulevikust töötavad veelgi suuremat hoogu. /—/

Kusagil kuklas tiksus teadmine, et ühel hetkel saab pidu läbi. Meie poolt valla päästetavad muutused pööravad pea peale kogu senise elukorralduse, tekitavad ikaldust, nälga, haigust, vaesust ja konflikti. Saabub aeg, mil surma järg jõuab ka inimliigini. Õhtu lõppedes tantsib aukülalisega peoperemees isiklikult. Ehkki keegi ei taha veel mõelda pidutsemise lõpule, on kellaosutid ohtlikult kiiresti lähenemas keskööle ning lubatud valss ei kannata enam pikalt oodata. Naiivne oleks arvata, nagu oleks Eesti kusagil turvaliselt kaitstud nurgataguses, mis neis protsessides ei osale. Maakera on ümmargune. Sellel pole nurgataguseid. Iga punkt kera

pinnal on käsitletav selle keskpunktina. Eesti loodus pole globaalses ökosüsteemis vähem osaline kui Brasiilia vihmamets. Iga sinne puu ja taim on samasugune sõdalane kliimamuutuse vastases sõjas nagu kõik teised puud maailmas. Kuidas on see siis endiselt võimalik, et olles täielikult teadlikud käimasolevast ökoloogilisest katastroofist, vaidleme me endiselt selle üle, kas maha võtta veel rohkem metsa, ehitada tselluloositehaseid või raiuda uusi raudteekoridore? Kuidas on võimalik, et isegi inimkonna jätkusuutlikkuse kahtluse alla seadmine pole piisav argument surmatööstuse piiramiseks? Kas me ei suuda olla paremad isegi alkoholikääritamisbakteritest, kes niikaua optimistlikult suhkrut lakuvad, kuni omaenda väljaheidete sisse ära kõngevad?

Me teeme näo, nagu meil poleks valikut. Nagu meie praegune elustiil oleks ainus võimalus ja kuidagi teisiti elada ei saakski. Eitamine on lihtsam kui probleemiga tegelemine. Me püüame sisemist tühjust täita üha ohtrama õgimisega, kuid ometi ei suuda mistahes kogus meie täitmatust rahuldada. Nii me siis pidutseme, pillame ja prassime kuni terve maailm on alla kugistatud. Pärast meid tulgu või veeuputus. /—/

Kell ei ole veel kaksteist. Loo lõpp on veel kirjutamata. On olemas selline potentsiaalne tulevik, kus ühiste jõupingutuste tulemusel suudetakse kõige hullem ära hoida. Siis jääb Surmatantsu pildiseeria endast kujutama vaid hullu tänavakunstniku ulmelist düstoopiat 21. sajandi algusest. Kuid on olemas ka sedasorti tulevik, kus tants surmaga jätkub niikaua, kuni enam kedagi järel ei ole. Sellisel juhul jäävad Surmatantsu pildid majaseintel illustreerima ajaloolist tõde, pajatades tühjadele tänavatele lugu inimkonnast ja tema kurvast saatusest.

(Edward von Lõngus. Kõne „Surmatants” välisministeeriumi kultuuripreemia vastuvõtmisel 09.01.2019. <https://kultuur.err.ee/896944/taispikk-kone-edward-von-longus-surmatants>)

- ❖ *brutaalne – jõhker, toores, julm;*
- ❖ *reiv – techno- või muu muusikaga tantsupidu, kus osalejate eesmärgiks on teatava psüühilise seisundi saavutamine;*
- ❖ *industrialiseerima – tööstuslikuks muutma;*
- ❖ *mehhaniseerima – inimtööd masinatööga asendama, mehhanisme rakendama; mehaaniliseks tegema;*
- ❖ *projektsioon – objekti kujutis tasapinnal või ekraanil; psüühiline kaitsemeetod, teistele iseenda (tavaliselt negatiivsete) omaduste omistamine;*
- ❖ *ökosüsteem – elusorganismidest ja eluta keskkonnast koosnev iseseisev süsteem;*
- ❖ *kõngema – surema;*
- ❖ *prassima – (jooma)pidu pidama, priiskama;*
- ❖ *düstoopia – kujutluspilt ühiskonnast, mida iseloomustab totalitarism ning rõhuvad sotsiaalse kontrolli vahendid, üks negatiivse tegelikkuse kujutamise vorme;*

2. Milline on tekstikatkendi meeleolu? Millised sõnad seda edasi annavad?

.....

.....

.....

3. Milline motiiv tekstis kordub? Miks on autor selle fookusesse võtnud?

.....

.....

.....

4. Mida mõistab Edward von Lõngus moodsa surma all?

.....

.....

5. Mida toob endaga kaasa meie praegune elukorraldus?

.....

.....

.....

6. Millist elustiili Edward von Lõngus laidab?

.....

.....

.....

7. „Saabub aeg, mil surma järg jõuab ka inimliigini”. Mida on autor soovinud selle lausega öelda?

.....

.....

.....

.....

8. Vaata Bernt Notke „Surmatantsu” ja Edward von Lõnguse maale ja vasta küsimustele.

Bernt Notke „Surmatants”. [Http://www.dodedans.com/Eest.htm](http://www.dodedans.com/Eest.htm), avalik omand,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=471772>

Edward von Lõngus — [853.jpg](#)
<https://noba.ac/et/kunst/riga-dance-of-death-goes-shopping/>

Edward von Lõngus — [221.jpg](#)
<https://noba.ac/et/kunst/riga-dance-of-death-goes-shopping/>

Mis on nende maalide ühine motiiv?

.....

Millist käitumist Edward von Lõnguse maalidel naeruvääristatakse?

.....

.....

.....

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kerli Varusk**,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) loodud magistritöö „**Keskkonna ja jätkusuutliku arengu käsitlemise võimalusi III kooliastme kirjandustundides**“, mille juhendaja on **Andrus Org**, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, alates 30.05.2022 kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kerli Varusk

30.05.2022